

Földr. O.

~~1183.~~

NAGYVÁRAD

ÉS

KÖRNYÉKE.

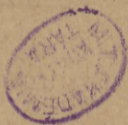
ÚTMUTATÓ.

8 KÖMETSZVÉNYNYEL.

NAGYVÁRAD.

KIADJA HÜGEL OTTÓ.

1872.

M. Földr. D. 1183.

NAGYVÁRAD

ÉS

K Ö R N Y É K E.

ÚTMUTATÓ.

8 KÖMETSZVÉNYNYEL.

NAGYVÁRAD.

KIADJA HÜGEL OTTÓ.

1872.

NAGYVÁRAD

88

KÖRNYÉKE

A mi különös figyelemre méltó egy vagy két csillaggal van megjelölve.

NAGYVÁRAD
KIS-ÉRTÉKŰ

N.-Várad, 1872. Hügel O. nyomása.

SZÁLLODÁK: * *Fekete sas*, a kis-piaczon (ujvárosban), első rendű vendéglő a városban, szobák 1 frttől 2 frt 25 krig, (már két egymás mellett lévő szoba) az országos vásárok alkalmával valamivel drágábbak, kilátás a kis piacra. Lent az udvaron üvegterem jó konyhájú vendéglővel, földszint az utcára kávéház. Az első emeleti nagy teremben tartatnak farsangon a legszebb bálok. * *Zöldfa*, a zöldfa utcában (szintén uj városban) szobák 1 frttől 2 frtig, vásárkor 2—4 frtig. Földszinten sörcsarnok. *Apollo*, földszinti épület a fő utcán (Olasziban), szobák 1 frt 15 krtól 1 ft 75 krig, vásárkor drágábbak; az udvaron kis kert vendéglővel, az Apollo-utcára kávéház és étterem. *Fehér bárány*, ugyanott, szobák 85 krtól 1 frt 65 krig (emeleten), vásárkor 2 frt, a főutcára kávéházzal, az udvaron vendéglővel.

VENDÉGLŐK: a mondott szállodabelieken kívül: a vasuti indóháznál; a kasinó alatt (főutcán a szinkör kertjében); a * *komlóban* (nyáron az udvaron is); ** *Komornyiknál*, mindennap kétszer table d'hôte, 1 órakor és 4 órakor, egy teríték ára (bor nélkül) 1 frt, apácák utcáján 3. sz. a. a biharmegyei nemzeti kasinóval átellenben; *Karona*, országút (szerényebb

embereknek való). Ezek mind Olasziban vannak. — Ujvárosban: *Király* Józsefnél, Teleky utca 8. sz. a., *Bucsányinál*, kert utca 80. sz. a.; evvel átellenben a Weisz Viktor-féle, kizárólag zsidó konyhájú ételekkel; * *Otto-kert*, kivált nyáron igen látogatott; * *Rhédey-kert*, szintén látogatott. — Katonavárosban: *Szőlőhegy*, a nagyhídfő mellett. A borok árai átlag 20 krtól 1 frtig, legjobb a fehér bakator, vörös bor alig fogyasztatik. Minden vendéglőben sör is kapható.

KÁVÉHÁZAK: A mondott szállodabelieken kívül: ***Magyar király*, (Olasziban, a fő és áldás utcák sarkán), igen diszes, külön szobával hölgyek számára; az utcára szép kioszkkal. Számos hirlap. Mindjárt mellette a *Teleky-kávéház*. A kis-piaczon (ujvárosban) a fekete sas kávéházán kívül a *Markstein-féle*, a **Nemzeti kávéház* sok hirlappal, a *Kávécarnok*, mely előtt vászonfedelű tágas sátor, nagyon látogatott; és a *kávé- és cukrász-terem*; a zöldfa utca végén a nagy-piacz felé a *Széchenyi kávéház*, a nagy piac katonavárosi oldalán az **Ujvilág*.

CUKRÁSZATOK: **Rusz és Netyő*, a kis hidnál igen csinos és kényelmes; a *színházi és Szechenyi-téri kioszkokban*, mind a három Olasziban. *Cukrászati és kávéterem* a kis-piaczon ujvárosban. Fagylalt ára: egy nagyobb adag-é mindenütt 20 kr, kisebbé 12 kr, jégkávé 20 kr, sütemény átlag 5 kr. darabja, csak a

Széchenyi-téren 6 kr. Fagylalt és jégkáv é egyébiránt minden kávéházban is kapható.

SÖRHÁZAK: a vasuti indóház melletti vendéglő, a zöldfa szálloda alatt, a komló- és Ottó-kert, a sör forrás (sas utca 18. sz. a.) egy pohár átlag 8 kr., Ackermannál a főutcán fojtott sör is kapható, egy palaczk ára 36 kr. Nagyobbára kőbányai sör fogyasztatik.

BÉRKOCSIK, még pedig ugy két, mint egy lovasok dolgában Nagyvárad meglehetősen el van látva. Nyitott és zárt fiakkerje van 60, komfortáblija 35, melyek elég tiszták és kényelmesek. Árszabályuk a következő:

	2 lovasé		1 lovasé	
	frt.	kr.	frt.	kr.
Egy egész napra, azaz reg. 7 órától esti 7-ig	6	—	5	—
Fél napra, reggeli 7—12, vagy 12—9 ór. este	3	—	2	50
Negyed órára a város határában	—	40	—	25
Fél " " " "	—	50	—	30
Egy " " " "	1	—	—	60
Minden további órára az utolsó órán túl:				
a) fél óránál kevesebb időre	—	40	—	25
b) fél órán túl	—	70	—	50
A szinkörbe vagy vissza	1	—	—	70
Bálba vagy vissza	1	—	—	70
A vasúthoz vagy onnan vissza	1	—	—	60
Ugyanott fél órai várakozásért	—	40	—	25
" egy " " " "	—	70	—	40
Temetés alkalmával a temetőbe és vissza	2	—	1	50
A Felix- vagy Pü-pökfürdőbe 1 órai várakozással, bármely napon	3	—	2	—
Ugyanoda és vissza további várakozással	4	—	3	—
A Felix fürdőből a Püspök-fürdőbe és vissza	1	—	—	60

NB. Ezen árszabály reggeli 7 órától esti 9 óráig lévén kötelező, a korábban vagy későbben igénybe veendő fuvarozásoknál a kiszabott díj felével több fizetendő.

A szőlőkbe és vidékekre való fuvarozások szabad egyezség szerint.

Ezen árszabály minden bérkocsiban szembetűnő helyen kifüggesztendő, s annak áthágói első ízben 5—25 irtig, ismétlés esetében üzletjoguk elvesztésével büntettetnek.

Állomáshelyek, és pedig a két lovasoké: ujjvárosban szt. László-tér és Olasziban a nagy-utczán a fehér bárányhoz czimzett szálloda mellett, az egy lovasoké ujjvárosban a szt. László-téren, s a nagy piacon a zöldfa utca végén, Olasziban mindjárt a kis-hidon túl a czukrárszat előtt, az Apollo és főutca sarkán, a Széchenyi utca és országut sarkán a nagy hidfőnél, (a román seminárium mellett); Katonavároson: az ujjvilág (kávéház) előtt, mindjárt a nagy-piacz végén.

Netáni visszaélések elkerülése végett megjegyzendőek még a következő rendőri rendszabályok: 1. Minden álláshelyen éjjelen által is egy-egy bérkocsifogat sor szerint a közönség szolgálatára készen állani köteles. 2. Az állomáshelyen álló bérkocsis minden bérlet haladéktalauul felvenni köteles, valamint a megszabott napi időn kívül még éjjeli felszólításoknak

is fentebbi pontban megszabott díjmeléshez igény-
nyel eleget tenni tartozik. 3. Minden bérkocsinak ha-
tóságilag kijelölt helye lévén, megrendelése esetében
tartozik azt azonnal elhagyni, és a megrendelő által
kijelölt helyre hajtani; minélfogva 4. az állomási he-
lyen levő bérkocsis nem mentheti magát megrendelés
esetén azzal, hogy már le van tartóztatva, mert ilyen
esetben tartozand fővege mellé egy fehér szalagból
készült látható jelvényt tenni. 5. Az állomási helyen
történő beszállásnál a bérkocsis a vendéget az órára
való figyelmeztetéssel az időre emlékeztetni tartozik.
6. Ha a bérkocsi állomáshelyéről hivatik el, a járat
idő azon percztől kezdve számítandó, midőn a bérko-
csis állomási helyét elhagyja. 7. Minden bérkocsis a
kapitányi hivatalnál bejelentendő, s csak erkölcsi jó
magaviseletet és becsületességet tanúsító bizonylatoknak
előmutatása után nyerhet a kapitányi hivataltól me-
netjegyet, a melyet a kocsiját használó vendégnek
bármikor is előmutatni tartozik. 8. Hajtani a városban
csak mérsékelt ügetésben (Trab) szabad. Házakból ki-
— vagy azokbani behajtás, — és az utcákbai beka-
nyarodás alkalmával, nem különben a hidakon, és
mindenütt, hol a közlekedés bármi tekintetben szük,
— továbbá a templomok közelében — ugy isteni
tisztelet tartama alatt, csak lépésben szabad hajtani.
9. Hajtás közben a bérkocsisnak dohányozni tilos. —

10. A közönséget bérkocsi használatára felszólítani nem szabad. 11. A bérkocsi mindig tisztán tartandó, annak roszaságáért, s az azt használóknak netalán okozandó károkért a bérkocsitulajdonosok felelősek. 12. A vitelárszabályon felüli követelések miatt a bérkocsisok szigoruan megfenyítettnek; a felek tehát — a kik zsaroltatnak — e végett a városkapitányi hivatalnál tegyenek panaszt. 13. Estve és éjnek idején kötelesek a bérkocsitulajdonosok a kocsik mindkét oldalán kivilágított lámpát használni, melyek külső világtáblájára a kőcsi számának olvashatólag veres színnel előtüntetve kell lennie.

TÁRSASKOOSIK járnak a fekete sas és zöldfa szállodáktól $\frac{1}{2}$ órával a vonat elindulása és megérkezése előtt a vasúthoz, személyenkint 20 kr., nagyobb málháért darabonkint 10 kr., — továbbá a Püspökfürdőbe a zöld fától naponkint reggeli 8, délután 3 órakor, vissza délelőtt 11, este 8 órakor; a Felix-fürdőbe a fekete sas szállodától ugyanakkor, egyszeri vitelbér 30 kr. Az utóbbi fürdőtől kívánatra a vasúthoz is indulnak egyenesen 50 krért. Rendkívüli alkalmakkor többször is napjában közlekedés a fürdőkkel.

VASUTAK. Az itt találkozó tiszavidéki, magyar-keleti és alföld-fiumei vasutaknak közös indóházuk van, mely a régi tiszavidékiből alakított át

nagyobb s kényelmesebb indóházzá. Mindhárom irányban naponkint kétszer lehet elutazni, valamint Nagy-Váradra is kétszer érkeznek napjában a vonatok. — Pest és Bécs felé indul délelőtt 11 óra 22 p. és este 9 óra 5 p., onnan pedig érkezik reggel 4 óra 6 p. és délután 4 óra 47 p., Kolozsvár felé indul reggel 5 óra 25 p. és délután 5 óra 10 p. onnan pedig érkezik 11 óra 22 p. délelőtt és 8 óra 5 p. este, Szeged és Eszék felé indul reggel 7 óra 55 p. és délután 5 óra 5 p., míg onnan 11 órakor délelőtt és 8 óra 15 p. este érkezik. Valamennyi vonat között csatlakozás van Gomboson azonfelül az első dunagőzhajózási társulat hajóihoz. Az indóházi óra a pesti óra szerint lévén igazítva a váradihoz képest egy negyed órával késik.

POSTA. *Levélposta-szekrények* vannak kifüggesztve az indóháznál, fő utca és országút sarkán, Dezső Szaniszló házánál, a nagy templomtól balra lefelé vezető fa-sor végén, Ackermannnál, a főutcán b. Radivojevich-féle házban (ezek Olasziban); Grosz kereskedőnél s a nagy dohánytőzsde előtt a kis piacon, s a zöldfavendéglőnél (ujvárosban), Mezey-féle háznál (katona-városon); a levélszekrények kiürítettnek reggel 9 óra 45 p., délután 3 óra 45 p., este 7 órakor; ajánlott és pénzesleveleket, valamint pénzutalványokat és csomagokat azonban csak a nagy postán (uri utca 403. sz. alatt a prémontrei templom mellett) lehet feladni.

Személy-felvétel egyedül Belényes felé három forintért.

TÁVIRDA-HIVATAL: Nagy-Sándor utca 279. sz. a., nyitva áll éjjel-nappal, azonkívül az indóháznál is lehet a vonatok elindulása előtt sürgönyözni.

SZINHÁZ. Állandó színház ugyan nincs, de van nyári szinkör Olasziban a főutcán, hol májustól szeptemberig játszik a jó hírnek örvendő debreczeni szintársulat (péntek kivételével naponkint), vasár- és ünnepnapokon rendszeren népszínműveket, egyéb napokon drámákat, szomorújátékokat, vígjátékokat, operet-téket és operákat. Helyárak: alsó és emeleti páholy 3 frt., támlásszék 80 kr., földszinti zártszék 60 kr., erkély zártszék 50 kr., földszint 40 kr., erkélyállóhely 30 kr., karzati zártszék 30 kr., garnisonjegy 30 kr., karzat 20 kr. Tizenkét előadásra szóló bérletben: páholy 24 frt., támlásszék 6 frt., földszinti zártszék 5 frt. Télen át gyakran hangversenyek (nagyobbára a Fekete sas nagy termében.)

KATONA-ZENE tavaszkor és nyáron át a széchenyitéri és színházi kioszkok előtt s az Ottó-kertben, az első helyen minden csütörtökön este felé 6-tól $\frac{1}{2}$ 8-ig. Czigány-zene majd minden vendéglőben.

FÜRDŐK: Olasziban a vasfürdő (fürdő-utcán a hid mellett) árak: egyes kádfürdő, ruhával együtt 40 kr., kettősé 80 kr., gőzfürdő 50 kr. Ujvároson: *Klell

fürdője (kert utca végén a Rhédey-kert felé) csak kádfürdők 40 krjával; továbbá a Rhédey-kertben, s a forrás fürdő (gőz és kád) a Pecze mellett. Katonavároson a Széchenyi-fürdő, hová a fekete sastól társaskocsik is járnak 20 krért személyenkint. A városon kívül az előkelő Püspök- s a szerényebb Félix-fürdő. Amott egy tükörfürdő (u. n. István fürdő) 25 kr., iszapfürdő 25 kr., kádfürdő 40 kr., család fürdő 50 kr, emitt az első tükörfürdő egyszeri fürdésnél 20 kr., egész napra 40 kr., a második tükörfürdő 30 kr., egy kádfürdő 40 kr., amott egy szoba 80 krtól 2 ftig (4 ágygyal), emitt 80 krtól 1 frt 50 krig. — Nyáron a Körösben *uszoda*, egyszeri fürdés ruhával 20 kr., husz fürdő egyszerre fizetve 3 frt.

HORDÁROK a kis-piaczon a kávécsarnok mellett, egy napra 2 frt, fél napra 1 frt, egyes megbízásokért 15 krtól feljebb.

DOHÁNYTÖZSDE a kis-piaczon a kávécsarnok mellett, azonkívül számos boltban árulnak dohányt és szivart, csaknem minden utcán.

BOLTOK: a legszebbek a kis-hid körül és a kis-piaczon, továbbá a zöldfa és sasutczákon. Leginkább kiemelendők: *Huzella* testvérek (norimbergi árúk), *Unterkircher*, *Kunz és társa* (vászon és fehérneműek), *Sonnenfeld*, (üvegárúk) *Tóth*, *Szödényi* (férfiszabók), *Róth*, (férfi divatcikkek), *Kohn* (női divat-

terem), *Fischer* (norimbergi árúk), *Sonnenfeld* (írószerek), *Balázsovits*, *Kolozsváry* és *Laczkó* (arany és ezüstművesek.)

KÖNYVKERESKEDŐK: *Hügel* Ottó, fő-utca 14. sz. a. (Olasziban) és *Hollósy* Lajos, sas utcán, kis-piacz felé (Ujvárosban).

FÉNYKÉPÉSZEK: Lojanek (a kis hid előtt Balázsovits aranyműves boltja mellett), Knapp és Pelikán (Polák-féle házban a Körösparton), e kettő Olasziban; Mezey a közép utcában (Ujvárosban).

KÖNYVNYOMDÁK. *Hügel Ottó* könyv- és könyomdája uri-utca 702|5. sz. a. saját házában. *Hollósy és Tichy* könyvnyomdája, Ujváros, Teleky-utca.

LAPOK. „*Nagyvárad*“ *napilap*. Kiadótulajdonos: Hügel Ottó. Szerkesztő: Rácz Mihály; szerkesztői iroda: főutca, 14. sz. a. — „*Bihar*“, megjelenik hetenkint négyszer. Kiadótulajdonos és szerkesztő: Hollósy Lajos.

A) RÖVID TÖRTÉNELME.

Nagy-Váradot némely írók állítása szerint Sz. István első apostoli királyunk alapította volna, mit azonban alig lehet a fennmaradt oklevelekből teljesen bizonyítani, úgy hogy ezen állítás nem egyéb pusztá gyanításnál. *)

Sokkal hihetőbb Bonfinius, hazai történetírónk véleménye, ki a város első

*) Többek között a nagyváradai I. sz. püspöki megye klerusáról évenként kiadatni szokott tiszti névtárban is olvassuk, hogy a Szt. István által alapított 10 püspökség közül alkalmasint az egyik Váradon volt, mi szerinte „*communis patriorum Scriptorum sententia gravibus argumentis suffulta*“, tehát csak pusztá vélemény. Annyi bizonyos, hogy egész Kálmán király idejéig nem ismerünk csak egyetlen nagyváradai püspököt is, azon adat pedig, mely szerint egy

eredetét Sz. László királynak tulajdonítja, mely nézet legalább ama, számos helyen felemlített, történeti adat által is támogattatik, miszerint nevezett király itt a Boldogságos Szűz tiszteletére egy nagyszerű templomot épített s azt ritka bőkezűséggel széles kiterjedésű jószágokkal megajándékozta. E templom Rogerius nagyváradi mesterkanonok siralmas éneke szerint a Körös folyón túl lévő erősségekben állott, hol akkoron a püspök s a káptalan székhelye is volt. A Sz. László után következett királyaink Nagy-Váradot különösen kedvelték s nem csak ő temette-

Miskolczy Istvántól 1609. évben a váradi várban látott ércztáblán Nethke Demeter (ki 1346—1372. püspök volt) a váradi püspökök sorában negyvenediknek mondatott, a történetileg ismert püspökök sorában pedig csak huszonegyediknek jelentkezik, előtte tehát még tizenkilencz püspöknek kellett lennie, megbizhatlan, mert semmiféle más kútforrások által meg nem erősítettik.

tett el itt 1095. évi július hó 29-én nagy pompával, hanem kivüle még II. István (1131), II. András (1235), IV. vagy Kún László (1290), ki tudvalevőleg Váradtól nem messze Körösszeghen megöletett, Beatrix, Robert Károlynak második neje (1320), I. Mária (1395) és férje Zsigmond magyar király és német császár (1437. évi deczember hóban), kik (II. Andrástól kezdve) mindnyájan a III. Coelestin pápától 1192 a szentek sorába iktatott I. László király lábaihoz temetkezni kívántak.

Történelmi adataink tanúsága szerint szerettek is királyaink Váradon mulatni, így tudjuk p. hogy I. Lászlón kívül IV. Béla (1263-ban), IV. (Kún-) László (1276-ban), Róbert Károly (1322., 1323., 1340.), I. (Nagy) Lajos (1342., 1361., 1375.), I. Mária Zsigmonddal (1386), Zsigmond 1390., 1396., 1406., 1412., 1422., 1426.), Albert (1439), I. Ulászló (1444. pár héttel a szo-

morú nikápolyi ütközet előtt), II. Ulászló (1494), Zápolya János (1527., 1535., 1536., 1537., 1538., 1539., 1540.) *) II. József (1782.) I. Ferencz József (1852-ben és Erzsébet királyasszonyunkkal 1857.) hosszabb ideig itt mulattak.

A prémontrei kanonok-rend is először itt telepedett meg Magyarországon s hajdan a nagyváradi hegyfokon egy sz. István vértanuról elnevezett gazdag prépostsága virágzott, mely a város történelmével a legszorosabban össze volt forrva, örvendetes és szomorú sorsában vele egyaránt osztozkodott, jelenleg azonban a monostor teljesen elpusztult, a prépost székhelye pedig Jászóvártt van.

A prémontreieken kívül még számos

*) Zápolya Zsigmond Jánost pedig Váradon nevelték Petriczy és Bebek. Atyja ugyancsak itt kötötte 1538. febr. 24-én ama nevezetes békekötést I. Ferdinánddal, melyben egymást kölcsönösen királynak elismerték.

szerzet és szentegyház (némelyek szerint 72) nevezetessé tévé Váradot s különösen a 13. században (1214-től 1235-ig) itt tartott istenitéletek (ordaliák), jelesen a tüzes vas-próbának híre akkoron messzire elterjedt, úgy hogy Várad országos fontosságú város volt.

Ámde ezen virágzás nem igen soká tartott s mintha az ég megirigyelte volna tőle szerencséjét, annyi csapást és viszontagságot küldött reá, hogy a régi dicsőségnek mai nap már csak híre is alig maradt. 1241-ben a tatárok tévék semmivé, majd a kúnok pusztíták, majd ismét a III. András, Ottó és Robert Károly királyaink alatt dúlt számtalan belvillongások akadályozák, hogy némikép magához térjen és újból fejlődésnek indulhasson.

Kedvezőbb idők következtek be I. Lajos, Zsigmond, de kivált Hunyady Corvin Mátyás alatt, ki az időközben újra felépített székesegyházat jelentékeny

javadalmakkal felruházta, Bihar megye főispánságát pedig Vitéz János, váradi püspöknek ajándékozta (1464. június 7.), mely időtől fogva egész 1779-ig a főispáni méltóságot szakadatlanul a váradi püspökök birták. A püspökök már ezen kettős állásuknál fogva sokat tehettek és tettek is a város szépítése körül, s krónikáink főleg Thurzó Zsigmondot (1506-1512.) és Perényi Ferenczet (1513—1526) kegyelettel említik, az utóbbi a gyászos kimenetelű mohácsi ütközetben elhullott.

Az I. Ferdinánd és Zápolya János ellenkirályok között folyt belvillongások s a mindinkább terjeszkedő török uralom elleni háborúk azonban ismét szomorú idöket hoztak Nagy-Váradra. Mindjárt a mohácsi vész után Czibak Imre, világi ember léteére, Zápolya János kegye folytán nyolcz éven át bitorolta a püspöki jószágokat, úgy hogy a Ferdinánd által kinevezett püspök (II. László) nem is jut-

hatott püspöki székébe, míg nem 1534-ben a híres Martinuzzi (fráter György) foglalá el s 1550-ig meg is tartotta.

1556-ban a vár rövid ostrom után Ferdinándtól Izabella királynénak adott át s ez időtől fogva a város is az erdélyi fejedelmek birtokában maradt, kik itt gyakran tartózkodtak.

1558-ban a reformáció számos követőre talált Váradon, kik itt nevezetes főiskolát és nyomdát állítottak.

1566-ban Keresztúry tanúsága szerint a káptalan tagjai, Rhédey nagyprépost kivételével, mind leölettek s a káptalan megszüntettetett, mely azután csak 1698-ban állíttatott vissza. 1598-ban a törökök hiába ostromolták.

1625—1633-ban a híres Lósy Imre volt püspöknek kinevezve, ki utóbb egrí püspökké, majd esztergami érsekké és mint tudva van az országos egyetem

egyik alapítójává lön, de a váradi püspökséget nem foglalhatta el.

1660. július 14-én Ali pasa 60,000 emberrel körülkerítvén a várat és várost, azt augusztus 27-én sanyarú ostrom után capitulatio mellett el is foglalta, mire a törökök a várban tüzzel vassal pusztítottak, s többek között szt. Lászlónak érczből öntött lovas szobrát, más királyaink szobraival együtt, összetörték. A várőrséget pedig Ali 200 szekeren Debreczenbe szállította s ez alkalommal a váradi tanuló ifjúságnak azon része, mely a vár oltalmában el nem hullott, Mártonfalvy György professor alatt Debreczenbe jött, s itt vette kezdetét a debreczeni iskolának gyarapodása, mely aztán annak collegium nevet adott.

1692. évi június 5-én 4 évi sanyarú ostrom után Heiszler császári tábornok felszabadította a várat a török járom alól, s ekkor történt, hogy híd nem lévén a

Kőrösön Várad-Olaszi és Nagy-Várad külön bírót választottak, miért I. Lipót neheztelését nyilvánítá s megparancsolá az együttmaradást.

1703-ban a Rákóczyak mindjárt ostrom alá fogták, mely alól Herbeville császári tábornok által felszabadított ugyan, de b. Palocsay és Bóné tábornokok 1706-ban ismét bekerítették és három éven át folytonosan ostromolták, mi közben Bekker vár-parancsnok minden pénzéből olyannyira kifogyott, hogy mindenünnen összeszedett rézedényekből vala kénytelen pénzt veretni eme fölirással: In necessitate Varadinensi.

Ezen háborús idők után a káptalan a várost földesuri hatalma alá akarván hajtani, a város roszelelkű jegyzőjét, Lantos Jánost, megbízá egyezkedés kötésével, minek folytán 1722-ben egy akkorda jött létre, melyet III. Károly király is jóváhagyott s mely szerint a vá-

rost illető több uri jogok a káptalannak átengedettek. Mindazáltal némely jogokat a város egész a legujabb időkig tudott magának megőrizni.

1733-ban b. Luzsinszky püspök a káptalannal együtt Ujvárosban a Körös balpartján Szt. László tiszteletére templomot épített, mely 47 éven át székesegyház gyanánt szolgált, jelenleg pedig az ujvárosi plébánia-templom!

1752-ben gr. Forgách Pál püspök rakta le alapját az új székesegyháznak, mely 1779-ben teljesen felépült.

1777-ben b. e. Mária Terézia a görög-katholikusok részére püspökséget és káptalant állított fel.

1780—1787-ben gr. Kolonich László ült a róm. kath. püspöki széken, ki utóbb mint kalocsai érsek nevezetes szerepet játszott hazánk történelmében.

1780-ban alapított a nagyváradi akadémia, mely 1787-ben jogi fakultással

felruháztatott s mint kir. jogakadémia mai napig fenáll.

1784. évi július 2-án nagy tűzvész pusztított. Ugyanezen évben a váradi vár erősségei a király parancsából elhányattak s Nagy-Várad a várak sorából kitöröltetett.

1836. évi július 10-én ismét iszonyú tűz emészté el a város déli részét a várral, sóházzal, kapuczinus szerzetházzal s az oláhtemplommal együtt.

1849-ben, midőn a forradalmi kormány Debreczenbe menekült, a levéltárak, a bankjegysajtó stb. ide hozattak s Nagy-Várad az ország második fővárosává lőn, augusztus elején pedig keresztül vonult Görgey Arthur, kit csakhamar Paskevits muszka tábornok követett seregével Arad felé.

1851. évi augusztus közepén a Körrös áradása nagy károkat okozott.

B.) A MAI VÁROS.

N a g y - V á r a d, (németül Gross-Wardein, románul Oradea-Mare, deákul Magnovaradinum) hazánk legnagyobb megyéjének, Biharnak fővárosa, fekszik kellemes termékeny térségen, a nagy alföldi róna végén, a tiszavidéki, alföldi és magyar-keleti vasutak csomópontján, a Sebes-Körös mellett, melynek jobb partján kies szőlőhegyek emelkednek, Pesthez 28 (vasuton 33), Debreczenhez 6 (vasuton 14^{1/2}), Kolozsvárhoz 18 (vasuton 20) mértföldnyi távolságra. Joggal mondja Fényes hazánk egyik legrégibb, legszebb és legnevezetesebb városának. Jelenleg áll 4 részből, u. m. : Várad-Olasziból, Nagy-Váradból (Ujváros), Várad-Velenczéből (Katonaváros) és Várad-Váraljából, lako-

sainak száma az 1870-dik évi népszámlálás szerint 28,698, kik közül 1344 választó polgár.

Van itt egy latin s egy görög szer-tartásu katholikus püspökség egy-egy székes-káptalannal, számos nevelő és jótékony tanintézet, melyek közül a kir. jogakadémia, a prémontreiek főgymnasiuma, az Orsolya- és paulai sz. Vincze szűzek leányneveldei, a városi közös, s a róm. kath. felekezeti elemi iskolák, a koldusápoló és Csesztivó intézetek, a Dudek-féle szülde, a takarékpénztár, biharmegyei termény és hitelbank, az önkéntes tűzoltó és torna-egylet különösen kiemelendők. Továbbá székhelye Nagy-Várad egy kir. törvényszéknek és járásbiróságnak, egy kir. ügyészségnek, kir. adóhivatalnak, kir. posta igazgatóságnak, Biharmegye főispánjának. Tizennyolcz temploma közül 9 a római, 2 görög katholikusoké, 1 a ruthéneké, 1 a görög-keleti

románoké, 2 a reformátusoké, 1 a lutheránusoké, kettő pedig zsinagóga. Van továbbá 2 nagy gőzmalma, több vízimalma, több olaj, eczet és szeszgyára, valamint egy gyufagyára: határában két híres gyógyfürdője.

De lássuk közelebbről.

A vaspályán megérkezve mindjárt feltűnik a * nagy és csinos központi indóház, melyben mindig nagy embertömeg hemzseg. A váró-terem falain Közép-Európa s hazánk nagy vasuti hálózatát feltűntető abroszok. Az itteni vendéglő nagyon látogatott.

Mióta három irányban megnyiták a vasutak, azelőtt alig sejtett élénk személy- és áruforgalom keletkezett, mely a várost is rohamos fejlődés felé terelte, úgy hogy csak az utolsó 3 év alatt több ház épült, mint azelőtt évtizedek alatt, s a régiebb épületek is mindenütt csinosabb alakot öltenek.

A tiszavidéki, valamint az alföldi és keleti vasuton érkező utasoknak már messziről szemökbe ötlük a város északi végén álló ***uj róm. kath. székesegyház* a pályaudvar tözsomszédságában. Impozáns épület s mindenesetre hazai székesegyházaink szebbikeihez tartozik. Ricca olasz építész terve szerint épült az 1752—1780. években; alapkövét ghymesi gr. Forgách Pál nagyváradi püspök tette le 1752. évi május hó 1-én, s hogy az alap annál szilárdabb legyen, 14 ezer darab 5 lábnyi hosszú czölöp veretett a földbe, melyekre erős vaspántokkal egybefoglalt vastag gerendák tétettek; az építést Forgáchnak a vácsi püspökségre történt áthelyeztetése folytán b. Patachich Ádám püspök-utódja folytatta, ki azonban néhány év múlva kalocsai érsekké neveztetvén b. e. Mária Terézia királynénk az egész ügyet magáévá tevén, s a műgyorsítására 92,398 frt. 18 krt adomá-

nyozván a templomot 1780-ban teljesen befejeztette, mire az 1780. évi június 25-én gr. Kolonics László nagyváradai püspök által nagy ünnepélyességgel fel is szenteltetett. A templom minden oldalról szabadon áll, külső hossza 37 öl 1 láb, külső szélessége 16 öl 1 láb, a kereszt-hajó külső szélessége 18 öl $3\frac{1}{2}$ láb, a sanctuariumé a két melléképülettel együtt 18 öl 2 láb. Összesen 85 ablakja van, melyek részint a templom belsejébe, részint az oltárokra, részint a sekrestyébe és levéltárba, részint a tornyokba bocsátják a világosságot. A város felé néző homlokzatát két oldalt a 32 ölnyi magasságú két négyszegletű torony zárja be, melyek sarkukkal állnak kifelé, úgy hogy a templom 3 kapujához való feljárás mintegy félhold-alakot képez; magát a homlokzatot alatt és fent nyolcznyolcz s legfelül az órát beszegve ismét két-két sima jóniai oszlop ékesíti; az óra

alatt pedig az építtető Mária Teréziára emlékeztető császári sas látható. A keresztet Hakker Ferencz pesti polgár és ácsmester tette fel a tornyokra (1778. aug. 15-én) *) A balkéz felől a püspöki palota oldalán álló toronyban csüng a sz. Terézia tiszteletére szentelt méltóságteljes hangú 4130 font súlyú nagy harang. **) A jobbkez felőli a káptalani lakok oldalán lévő toronyban van még egy, a négy

*) A baloldali torony keresztjét egy 1872. évi május 23-kán dúlt zivatar ledönté.

**) Hangja oly erőteljes, hogy idővel állítólag nemcsak a torony, hanem a templom baloldali mellék-hajójának falait is megrepeszté, minek folytán a mult évtizedben Pozdech pesti harangöntő oly szerkezetet adott neki, mely lehetségessé teszi megszólaltatását, anélkül, hogy magát a harangot is mozgásba hozni kellene. Más versio szerint a repedéseket az erőshaugu orgona okozta volna, minek folytán jelenleg mindig csak egy szárnyát eresztik meg. Valószínűbb, hogy a repedéseket az 1834. évi október 15-én volt rövid föld-rengés idézte elő.

evangelista képeivel ékesített, 2230 font, továbbá egy, sz. László, sz. Mihály és sz. Miklós képeivel ellátott 1210 font, ugyszintén egy a feszület, a boldogságos szűz, sz. István és sz. Imre képeit ábrázoló emblemákkal ékesített 720 font súlyú harang, végre a lélekharang, mely a torony csúcsában függ. A négy első harang Bécsben öntetett, míg a lélekharangot még Forgách öntette Olaszthonban Lauretomban és maga XIV. Benedek pápával felszenteltette. A templom bádoggal van fedve, oldalfalait kívülről a melléképületek felett lévő hét-hét erős kapocsoszlop támogatja. Ha a főajtón belépünk, csak a középhajó végén a sanctuariumban álló főoltárt látjuk, melynek Salamon József kanonok 1200 frtnyi költségén készült festvénye a boldogságos szűz mennybe menetelét ábrázolja, Fischer Vincze bécsi festésztől való. A középhajó hossza, beleszámítva a kupola, valamint a sanctu-

arium alatti részt is, 35 folyó öl. A sanctuarium és a középhajó között van a kereszthajó s e fölött a négy erős oszlopon nyugvó 5 öl 1 lábnyi magas kúpola szép fresco festvénnyel. Az egész templom a belső párkányzatig, mely a boltzatot tartja, 8 öl 1 láb, a kereszthajó kúpolájával együtt tehát 13 öl két lábnyi magas. A sanctuariumban balkézfelől a főoltárhoz közel a 3 lépcsőjű mennyezetes nagyobb püspöki szék, mindkét oldalon a kanonokok 2 lépcsőjű ülései, és ismét a baloldalon mindjárt a sanctuarium elején a kisebb püspöki szék, melyet akkor használ a püspök, midőn ő maga nem pontificál. A főoltárt főkép négy aranyozott fejezetű és aljú román stylú márványoszlop diszíti, melyek közül kettő kerekded és szabadon álló, míg a másik kettő síma az oltár falára támaszkodó; valamint szt. István király és szt. Imre herceg 9 lábnyi magas szobrai. A sanctu-

ariumtól jobbra vannak a sekrestyék, hol igen érdekes régiség t. i. Zsigmond király arczképe szemlélhető; a templom felőli falon pedig Vurum József, nagyváradi püspök (1822—1827) arczképe. A sekrestyék fölötti szobákban elhelyezték a káptalani s az országos levéltárak, balra a püspöki kápolna, mely 5⁰ 4' hosszú, 3⁰ 4¹/₂' széles, s e felett két emeletre osztva a káptalani könyvtár. A középhajóban van jobboldalon a csinos márvány-szószejk és mindkét oldalon 36 pad, négy részre osztva. A kereszthajón jobbra is balra is egy-egy oltár, a sanctuarium előtti részen balfelől nagy feszület, jobb felől a boldogságos szűz colosszális nagyságu, festett szobra. A középhajó két oldalán vannak a mellékhajók, mindegyikben négy-négy, biharmegyei márványból készült és szép képekkel ékesített oltár, az oltárképek közül főleg a sz. Borbálát ábrázoló (mindjárt a kapu mellett balra) és a fő-

oltártól jobbra álló oltáron lévő, mely sz. Lászlót ábrázolja, valódi műreemek s különös megtekintésre méltók. E mellékhajók fölött van egy a középhajótól félkörű ívboltok által elválasztott széles párkányzatú karzat, melyre 58 lépcsőn a kereszthajóbeli oltárok mellett lévő feljáráson juthatni. A főbejárás fölötti choruson van a 24 változatú hatalmas orgona; a chorus alatt mindjárt a kryptába való lejárás, mely azonban rendesen csak akkor áll nyitva, ha valakit oda temetnek.

A székesegyháztól balra a * monumentális püspöki palota, melyben a fényesen berendezett püspöki lakés vendégszobák, honnan szép kilátás a városa, megtekintésre méltók; a földszinten elhelyezett szép berendezésű nagy könyvtár, mely számos ezer kötetet tartalmaz, ugy nemkülönben a palota melletti angol kert is figyelmet érdemelnek.

(E palota-épületet utazók a versaillesi palotával hasonlíták össze.)

A székesegyháztól jobbra a kényelmes kanonoki lakok, esős időben is szárazbani sétát nyújtó terjedelmes arkádokkal, az utolsó keresztbe álló épület a püspöki papnövelde, a palota kijárással szemközt pedig egy másik püspöki kert üvegházzal.

Innen a vadgesztenye-, kőris-, nyár- és jegenye-fákkal beültetett u. n. káptalani soron, mely kivált tavaszkor a nagy-váradinak kedvencz sétahelyül szolgál, az új sorra érünk, melyen csinos magánházak állanak. A lejtőn levezető fasor végén álló szép kert és ház Dezső Szaniszló úr tulajdona. Tovább haladva szemléljük a nem rég felállított országos szülészeti képezdét, tágas és czélszerűen berendezett szobákkal, szomszédságában a n.-várad kereskedelmi kórodát, melyet a helybeli kereskedők ala-

pítottak és tartanak fenn. Az új sor előtti háromszögletű tágas tér most még a lovas katonaság által gyakorló térül szokott néha használtatni, annak sétánynyá leendő átalakítása azonban tervben van.

A mint az új sorról a fő-utczára kijövünk s a város felé haladunk, jobbra ismét s ét a hely ül szolgáló szép fasor van, balra áll a b i h a r m e g y e i emeletes k ö z k ó r h á z, mely nem rég díszes új szárnyat és hátul az udvarban a szőlők felé egy egészen új emeletes osztályt kapott, (ez a táp- és gyógy-díjakkól épült), úgy hogy az örültek is az eddigi czélszerűtlen helyiséget elhagyhatják és mivel a megyei orvosok is az épületben fognak lakni, folytonos felügyelet alatt állandanak. A kórház mellett bevezető út, a hideg-ser-utcza mentén már jobbra balra szőlőhegyek vannak, s mielőtt az ember a várost elhagyná, jobbra egy téglagyárt, balra a kórházi temetőt és a

vámsorompót látjuk. A vidék itt ** fö-
 lötte kellemes látványt nyújt,
 főképp a kálváriáról, melyre a kút- és
 kálvária-utczán át juthatni; hátunk me-
 gett mindenütt igen jó bort termő gyö-
 nyörű szőlőhegyekkel koronázott dombok,
 alattunk a Kolozsvárra vivő vasút, előtt-
 ünk az ezüst szalagként elfolyó Sebes-
 Körös, kilátás az egész városra, a róm.
 kath. székesegyház- és püspöki palotától
 egész a Csillagvárosig, sőt még azontúl
 Pecze-Sz.-Mártonig s a püspök- meg
 Felix-fürdőig, valamint a végtelen alföldi
 rónára. Mindenesetre egy utazónak sem
 lenne szabad elmulasztania, ezen kevés
 fáradsággal járó utat a kálváriára meg-
 tenni, a remek kilátás bő kárpótlást
 nyújt.

Visszatérve a főutczára a kórház
 előtt áthaladunk egy köhídon a Páris
 patakán (mely néha az alsóbb fekvésű
 városrészeket el is önti), balkézfelől szem-

betűnik egy vékony hegyes bádogfedelű két tornyocska közötti kúpola, mely az irgalmas barátok kápolnája fölött emelkedik. Az istenes Jánosról elnevezett irgalmas rendet (Fratrum Ordinis S. Joannis de Deo Provinciae de Immaculata Conventus) poroszlói Gyöngyösi György apát és n.-váradai kanonok hozta ide 1760. évben, ehrenfelsi Paál Gáspár apát és kanonok pedig 1792-ben a rend házáat jelentékenyen gyarapítá. Jelenleg egy 26 ágyra *) berendezett igen példás tiszta ságú kórház- és nagy gyógyszertár állitt a szenvedő emberiség rendelkezésével. Az irgalmasok emeletes épületéve. szemben van a fő-utcza és barátok-utczája

*) Ezek közül újabb időben és pedig 1849l néhai Löffler János apát és kanonok megyebeli beteg papok számára kettőt, 1853. néhai Hoványi Ferencz prépost és kanonok egyet, 1855. néhai Szaniszló Ferencz püspök egyet, 1860. Szilassy János kanonok szintén egyet alapított.

sarkát képező csonkatornyú olaszii plébánia-templom (másképp barátok temploma), mely 1784. épült. Homlokzata nem tanúsít épen különös izlést, belseje egyetlen hajóból áll, igen túl van rakva, az újabb főoltár pedig semmi összhangzásban sincs a mellékoltárral, mely utóbbiakra már nagyon is ráférne egy kis restauráció. Mindazáltal itt látható leginkább a n.-várad, kivált női haute-volée ünnep- és vasárnapokon, a fél tizenkét órakor tartatni szokott misén, mert az előkelő kath. lakosság nagyobbrészt Olasziban lakik.

A plébánia-templom tőszomszédságában van a díszes egyemeletes katonai kórház, szép homlokzattal és megtekintésre méltó csinos kis kápolnával. E mellett pedig a szintén emeletes plébánia-lak.

Csaknem az egész barátok utcáján végig húzódik egy karfákkal ellátott, szép fákkal beültetett sétány. A templom

előtt egy kis árnyékos helyecskén már a főutczára egy szent szobor áll, a fájdalmas Szűz, a mint a keresztfáról levett Krisztust ölére fektetve tartja.

A másik saroképület a főutczára a honvédkaszárnya, mely mellett elhaladva a fő- és Apollo-utcza sarkát képező Apollo-szálloda, az evvel átellenben lévő sarokházban pedig Dr. Grosz Albertnek szemgyógyintézete, a szembetegek számára való csinos árnyékos kerttel; az apollo-utczai másik sarokház az u. n. régi városház, az evvel szemben álló fő-utczai emeletes sarokház a fehér bárányhoz címzett szálloda, melynek mindig nyitva álló kapuján át látszik a Széchenyi-tér (lásd alantabb) mintha csak e szállodához tartozó kert volna.

Az Apollo-utczában, mely a város legszebb utczáinak egyike, van ** a sz. Józsefintézetnek díszes épülete is, mely valóban megérdemli, hogy

közelebből megtekintsük. Ezen egyemeletes épület homlokzatán van úgy az emeleten mint földszinten symmetrikus felosztás szerint 16 ablak, közepén egy nagy és két kisebb kapu, ezek felett 3 magasabb a * gyönyörű házi kápolnába szolgáló ablak. Belsejében tágas udvar, példás tisztaságú nagy tanuló- s hálótermek, a fő- és alpraefectus, valamint a szolgaszemélyzet és cselédség lakosztályai s nagy ebédlő. Ezen több mint 40,000 frtba került palotát b. e. Szaniszló Ferencz n.-várad i. sz. püspök építtette, maga az intézet tulajdonkép két eredetileg egymástól elkülönített árvaházból u. m. a Salamon- és Lajcsák-féle árvaházakból keletkezett, s jelenleg már mintegy 200,000 frtnyi alapítványi tőkék fölött rendelkezik. Az intézetben jelenleg táplált növendékek száma egyremásra meghaladja a 100-at.

Az Apollo-utczával szemközti utczán

(előbb u. n. helytartósági úton) át jutunk a ** Széchenyi térre, a városban lévő sétahelyek legszebbikére, melyen mindig díszes közönséget láthatni; a kisliget a leg gondosabb ápolásban részesül, számos pad a legalkalmasabb pontokon jótékony pihenésre hivatgatja a sétálókat; a sétány közepén álló kioszkban fagyalt és frissítő italok, valamint meleg kávé jutányos áron kapható. Tavaszkor vasárnaponként déli $1\frac{1}{2}$ —12—1 óráig, nyáron minden csütörtökön esti 6— $1\frac{1}{2}$ 8 óráig katonai térizene, mely öregét apraját s különösen a szép nemet csalogatja e jó levegőjű s kitűnő friss vizű (mert a megyeház kútja is itt áll) gyönyörű helyre. A kioszk előtt álló s halvány lombú fiatal fácskától körülvett, nem épen ízléstelen szobor a szűz Mária menybemene-telét ábrázolja; talapzatán négy oldalt a következő feliratok olvashatók: A megyeház (lsd alantabb) felőli bal oldalon:

„Ex sincero devotionis suae in Hungariae Patronam affectu“, elől „Aeviternis honoribus gloriose in coelos assumptae Deiparae Virginis posuit“, a jobb oldalon: „Comitatus Bihariensis Illustris Universitas Varadini“, hátul: a Mária név monogramja.

A Széchenyi-tértől jobbra van a megyeház, mely egy régibb a Széchenyi-térre s egy újabb (a Bachkorszakból származó) a Nagy-Sándor-utczára néző épületből áll. A régibbnek udvarán részút van az 1846. évben a pennsylvániai börtönrendszer szerint épült fogház, mely főleg a szakértők előtt kiváló érdekekkel bír. Az épület négyemeletes, 164 magánzárkával; mindegyik emeleten hosszú boltozatos folyosó, mely egy ölnyi széles, s melybe egymással szemben nyílnak a kamarák. A fekhely mindenütt lócza szalmazsákkal, az ablak magas és kicsiny, vasrácsozattal ellátva.

A folyosó egyik végén van a kápolna, még pedig a római, a görög katolikusok, a görög keletiek és zsidók számára, isteni tisztelet alkalmával *) a kamarák ajtai nyitvák s a rabok a folyosóra jönnek. (A folyosó ellenkező végén van az árnyékszék.) Minden kamara ajtó fölött egy fekete tábla az illető rab nevével és elítéltetési idejével. Vannak egészen sötét fegyelmi kamarák is, hová a rabok 8—14 napra záratnak el. Télen a folyosó közepén álló nagy vaskályhák terjesztik a meleget az egyes kamarákba. A rabok ételmezése napon- s fejenként egy font kenyér s másfél meszely főzelék, hetenkint egyszer 8 lat hús. A megyeházi épülethez hozzáépítve vannak a vizsgálati foglyok s a dolgozó rabok és rabnők közös börtönei, egy-egy 18—24-et zárván magába, továbbá a beteg rabok kórháza,

*) Van a fogháznak külön református, görög keleti, római katolikus lelkésze és zsidó éneklője.

férfiak s nők számára külön-külön terem-
mél, és a református rabok imaháza. Bár
e fogház a tisztaság és rend tekintetében
hazánk jobbjai közé tartozik, tulajdonképi
börtönrendszerről itt mégis szó sem lehet,
javítási irány alig képzelhető, mert ha a
kamrák ajtai nyitva állanak, vagy a rabok
a nagyobb közös börtönbe kerülnek s
egymással akadálytalanul közlekedhetnek,
minden a magánelzárásból netán eredt
előny ismét kérdésessé van téve. — A
fogház megtekintetése végett Kazinczy
Géza várnagy úrnál kell jelentkezni.

Ugyanitt van a nagyváradi kir.
ügyészség is.

Átellenben a nagyváradi kir. tör-
vényszék helyiségei vannak, földszint a
különféle segédhivatalok, az emeleten az
elnökség, a jegyzők s a fogalmazó sze-
mélyzet, valamint a tanácsterem.

A megyeház másik szárnyának ka-
puja fölött láthatni Biharmegye czímerét:

Egy szélességében kétfelé osztott paizst, melynek alsó felében három 3-ágú sás vagy nádbokor és három vízben úszó hal, felső felében három domb, ezek felett balfelől búzakéve, jobb felől szőlőfürt — Bihar összes terményeit jelképezve, mert e megyét csakugyan megáldotta az Isten a bőség szarujával, rónáin a legjobb búza, hegyein kitűnő bor, folyóiban a legjobb halak teremnek, földje gyomrában a legkülönfélébb érczek találhatók, Ezen épületekben vannak a főispán lakosztálya, a különféle közigazgatási hivatalok helyiségei, a kisebb és nagyobb gyűléstermek, melyekben számos történetileg nevezetes viharos ülés folyt le. Ugyanitt szokta a biharmegyei gazdasági egyesület ipar és terménykiállításait rendezni. A nagy terem falait a következő életnagyságú képek díszítik: baloldalon Erzsébet király asszonyunk, Mária Terézia, I. Ferencz, gróf Széchenyi István

az ajtóval szemben Szt. István, jobb oldalon II. József császár, József nádor, V. Ferdinánd, Ferencz József ő felsége. — A kis teremben gróf Rhédey Lajos és több allegorikus kép.

A Széchenyi-tér folytatását egy keskenyebb, karfákkal ellátott másik kellemes sétány képezi, mely szintén igen látogatott, bár szépségre nézve az előbbivel távolról sem versenyezhet.

Itt van még jobbra a helybeli görög katólikus ruthén község *kisdud f a t e m p l o m a, tornyocskáján kettős kereszttel. A templom egy palánkkal kerített tágas udvaron egészen szabadon áll, belseje fölötté szegényes és igénytelen, padolata égetett téglával van kirakva, chorusa, falai, teteje, oltára mind fából való; épen azért megtekintésre méltó, mert jelenleg a fatemplomok legalább nagyobb városainkban mind gyéribbakké lesznek. Pedig ez igénytelen

templomocska hajdan Benkovics Ádám váradi püspöknek 1692. évi június 5-én székesegyházul szolgált, miről még mai nap egy a templom bal falán olvasható következő felirat tesz bizonyosságot: „D. O. M. In hac Ecclesia post eversas haeretico furore septuaginta duas, Prima fidem autem orthodoxa per Magnum Leopoldum Caesarum et Regem restabillita, oblationes et incruenta Sacrificia Patres reformati Ordinis S. Francisci cum Episcopo et Capitulo laeti gratique imolarunt.“

Valamivel tovább egy magánházban (236 sz. a.) a kir. állammérnöki hivatal.

Balra egy nagy magtár, mely a l. sz. püspöki uradalomhoz tartozik, mindjárt mellette a házsornál valamivel beljebb az emeletes új városháza. Ennek üléstermében több kép van, jelesen az ajtótól jobbra gf. Batthányi Lajos temetése, (könyomat) aztán életnagyságú olajba fes-

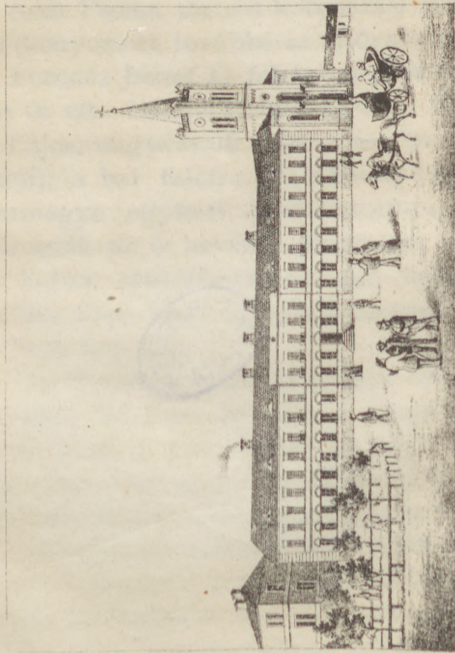
tett arczképek u. m. József Nádor, II. József császár, I. Ferencz király, az 1867. jun. 8-án Pesten történt koronázási eskütétel (könyomat), továbbá az ajtóval szemben Ferencz József Ő felsége (ifjabb éveiben) és szt. László király lóháton (Mezey Lajos, nagyváradai festész és fényképésztől), a bal falon: gf. Rháday Lajos, Biharmegye egykori administratora, ki a városnak az ő nevééről elnevezett mulató kertet ajándékozta, az ajtó mellett még két régi kép, az utolsó vacsora, és szt. Imre herczeg.

A városház előtt árnyékos fákkal beültetett kis kert is van; a városháza kapuja felett a város czimere: egy kék színű paizs, alól egy angyallal viaskodó s koronán álló koronázott oroszlány, felül egy lovagsisakból kiemelkedve ismét egy ágaskodó koronázott oroszlán, jobbában buzogányt, baljában koronát tartva. Ide van tervezve a nem sokára felállítandó

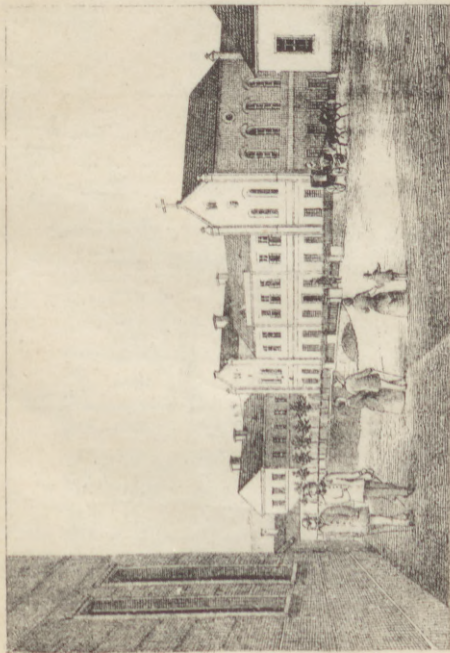

1950

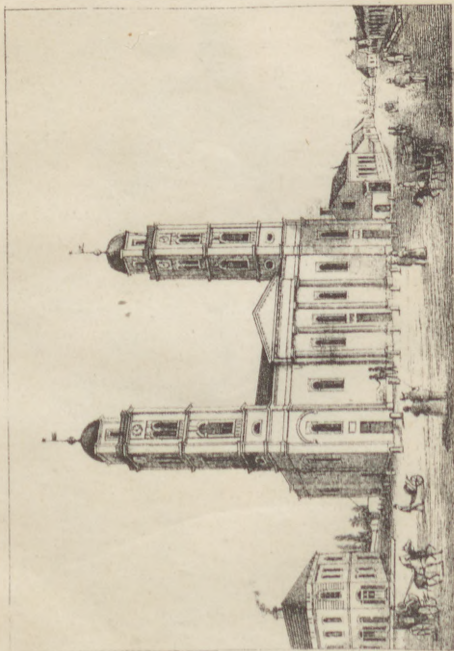

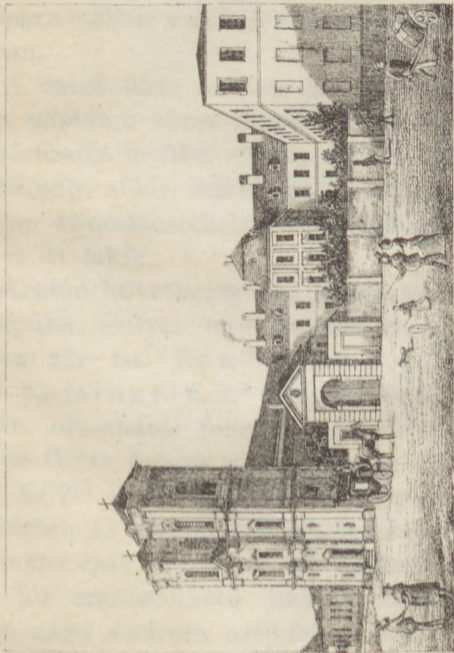
Gör, k. szeminárium, — Gr, kath, Seminarium.

Megyei kórház. — Comitats-Spítal.

Ujvárosi ref. templom. -- Ref. Kirche in der Neustadt.

Frémontreik temploma. — Kirche der Premonstratenser.

főreáltanoda, melyre Nagyváradnak és vidékének mindinkább fejledező kézmű- és gyáripára mellett valóban már nagy szükség van.

A város háza melletti két emeletes épület szintén a város tulajdona, itt vannak bérfizetés mellett elhelyezve a kir. járásbiróság, a kir. adóhivatal és a Nagyváradon állomásozó katonaság főparancsnoka is itt lakik.

Azután következik egy hosszú emeletes épület, melyet egy karcsú tornyú templom zár be. Ez a * r o m á n g ö r. k a t h. s e m i n a r i u m, mint az épület közepén olvasható felírás: „Tenerimei Romane G. C. (magy. címer) Leopold II. MDCCXCII“ is mutatja. Az utcára van az emeleten 23 ablakja, a földszinten a kapu miatt csak 22, benn az épületben tágas, jól szellőztethető háló s tanuló termek, nagy étterem, szép udvar és kert. Az orientális ritus szerint berendezett

templom, mely az olaszii gör. katholikuskok plébániája, igen csinos és megtekintésre méltó; hajdan a jezsuitáké volt, a jezsuita-rend eltörlése után pedig a görög-katholikusoknak engedtetett át mindenestül. A templom belseje három részre oszlik, u. m. a sanctuariumra, a férfiak helyére s a nők helyére. A sanctuariumban áll a jezsuiták idejéből fenmaradt oltár s a szent edények és ruhák megőrzésére szánt szekrény, mely szintén a jezsuitáktól való. A férfiaknak kijelölt részben, melyet a sanctuariumtól az u. n. ikonostosis, vagyis egy szent képekkel teleaggatott fából való közfal elválaszt, van két oldalt egy-egy 7 ágú gyertyatartóval ékesített állvány, melyeken az egyházi évszaknak megfelelő szent kép fekszik, hogy a hívek megcsókolják (a csókok nyomai első pillanatra meg is látszanak), aztán a jobb oldalon egy fekete abroszszal terített kerek asztal, mely

arra való, hogy rajta az isteni tisztelet után a pap a holtakról való megemlékezést is elvégezze, miközben a hívek, különösen az elhúnytak rokonai áldozataikat is oda viszik. A templom padolatának közepén levő sírkő tanúsága szerint a kryptában fekszik néhai Polentari Ferencz jezsuita, ki apát és nagy prépost is volt és 1759-ben halt meg, a jobboldali falba eresztett nagy sírkő pedig tudatja velünk, hogy itt néhai gróf Löwenburg Frigyes volt cs. kir. főmarsall és váradi főparancsnok nyugszik, ki 1714. évi martius 16-án húnyt el. A nőknek szánt helyen szintén két karos gyertyatartóval ellátott állvány van a megcsókolásra rendelt képekkel. A kapu felett van a chorus, de orgona nélkül, mert a keleti szertartás csak egyszerű éneket ismer minden hangszerkíséret nélkül. Említésre méltó, hogy az ikonostosison levő valamint a többi képeket is legnagyobb-

részt az előbbi plébános festette; különös eredetiséggel bír egy a férfiak helyén Löwenburg sírkövétől jobbra a falon függő kis kép, mely egy zsidót ábrázol, ki éjjel lámpával a kezében czilinderrel (!) a fején saját szemeivel meg akar győződni a felől, vajjon a Krisztus koporsóját elfedő kő csakugyan le van-e pecsételve? míg a sötét háttérben az őr-ségül felállított alabárdos katonák állanak, a sírkövön pedig két nagy piros spanyolviaszkos (!) pecsét. A szent edények közül a kehely az 1735. évszámot mutatja, az u. n. pacificale pedig (egy ezüst keretbe foglalt kereszt), melylyel a pap a népet megáldja, különös megtekintést érdemel azon mikroszkopikus finomságú fafaragványok miatt, melyek benne szemlélhetők. A padok mind kékre vannak befestve, mi az idegenre szokatlan benyomást tesz. A templom előrésze 1848 után összedőlt, aztán restauráltatott

és b. e. Szaniszló nagyváradi róm. kath. püspök által 1860-ban újra felszenteltetett.

És most térjünk vissza a főutczára.

A Széchényi-utczának folytatását képezi a szép úri utcza, melyből már messziről egy két tornyú templom int felénk.

Ne sajnáljuk a fáradságot s menjünk mindjárt be az úri-utczába. Mielőtt a templomhoz érnének, a nagyváradi kir. posta igazgatósági épületet szemléljük, tágas udvarával, kényelmes hivatali szobáival s nagy istállóival. Az épület, bár csak földszinti, meglehetősen térségű, s a telkeknek folyton emelkedő értéke mellett szép kis összeget képvisel, mely a kincstár tulajdona. A nagyváradi kir. postaigazgatóság hatásköre kiterjed: Arad Békés, Bihar, Csanád, Közép-Szolnok, Kraszna, Szathmár, Szabolcs, Zaránd me-

gyékre, a Hajdukerületre és Kővár vidékére.

A postától csak egy keskeny síkator választja el a premontrei kanonok rendüek (a nép nyelvén fehér papok) templomát és lakházát. Eme templom a törökök kiűzése után épült a 17-dik században s hajdan a pálosoké volt. Lépünk be. A bejárással szemben látjuk a főoltárral ellátott, hátul félkör alakú s zöldre festett sanctuariumot, melynek kúpalakú tetejét 4 erős oszlop tartja, s melynek baloldalán a sekrestye, mindkét oldalán pedig a chorus van. A hajóban mindjárt jobbra a falba építve a fehérre festett szószék, mindkét oldalon egy-egy csinos mellékoltár és négy szakaszra osztott padok, a templom bejárása fölött a félkörű ív által támogatott fő chorus szép hangzású orgonával, alatta jobbra feljárás a chorusra és jobb toronyba, balra kis kápolna; világosságát a temp-

lom csak a baloldalon levő 5 ablakon át nyeri; a sanctuarium hátsó részének kivételével az egész templom fehér.

A mostani épületet folytatva emel-
tetik itt a nagyváradí főgymnásium és
kir. jogakademia számára egy monumen-
tális épület, mely valóban ritkítandja pár-
ját az országban.

Ha az uri utcán végig megyünk,
ismét a Páris patakához érünk, mely a
minő jelentéktelennek látszik, hosszabb
esőzések vagy hirtelen felhőszakadások
folytán az utcát is ellepi homokos, isza-
pos vízával; a Páris pataka mellett
jobbra a Páris utca, melyről azonban
nem kell épen valami nagyot képzel-
nünk, hisz messziről is látjuk, hogy
csak egy sor igénytelen házakból áll
s az uri utcát az Apolló utcával köti
össze.

Azért hagyjuk abba*) s folytassuk útunkat az úri utca végéig, hol egy kő hídon át egy emeletes házhoz, az u. n. vasfürdőhöz érünk, mely nevét onnan vette, hogy azelőtt a kútba ócska vasdarabokat tettek, különös gyógyhatást remélvén ilyformán a fürdőtől, csak hogy a vas nem olyan mint a só, mely vízben is könnyen fölolvad, a tulajdonképi vasfürdőkben chemikailag van a vas híg állapotban. Mindazáltal nagy jótékonyság így is a fürdő s tisztasága miatt különösen ajánlásra méltó, azonkívül gőzfürdő is van vele egybekötve.

De térjünk balra, kövessük egy darabig a Páris patakját, míg jobbkézfelől

*) Csak a nagyváradai koldusápoló intézet épületét akarjuk megemlíteni, mely a páris-pataki házsor és az úri utca balkézfelőli házsorával szemben túl a Páris patakján palánkkal bekerítve látható. Ezen jótékony intézet egyedül a városi polgárok álléireiből s kegyes hagyományokból tartja fön magát.

az u. n. Ferdinánd-utczába érünk, melyben egy a szomszédházaktól első pillanatra megkülönböztethető nagyobb épületet szemlélünk. Ez a paulai sz. Vincze nevééről elnevezett, (a nép nyelvén fehér-) apáczák gondviselésére bízott * bölc s ő de és k i s d e d o v ó d a, melyet méltóságos N o g á l l J á n o s apát és nagyváradi l. sz. kanonok úr ritka önfeláldozással s tetemes költséggel alapított, mi által valóban az ércznél is tartósabb emléket állított magának, mert ezen intézet a legszegényebb emberek lakta városrészen áll, s lehetővé teszi a szegényeknek is, hogy gyermekeiket legalább a legszükségesebb elemi tanításban részesíthessék s míg ők maguk napi munkájuk után látnak, gondos felügyelet alá adhassák. Az épület sajátzerű stylben Rimanóczy, helybeli építész terve szerint van építve, de egészben véve jó benyomást tesz a szemlélőre. Az utczára néző

homlokzata 8 kiálló oszlop által 7 szakaszra van osztva, felül díszes párkányszattal; a két legszélső szakasz két-két s a bejárástól jobbra és balra eső két mellékszakasz négy-négy ablakja fölül kőív alakú, ellenben a bejárástól jobbra és balra eső utolsóelőtti két szakasznak négy-négy ablakja négyszegletű s egy-egy nagy kapú által vannak elválasztva; a homlokzat középső szakaszában van a négy oszlop által támogatott vasrácsozatos kapú, melyhez lépcsők vezetnek fel. A bejárás fölött keresztelő szt. János életnagyságú szobra, az udvaron (a kapun át) pedig a boldogságos szűznek sziklaköveken álló szobra szemlélhető. Az épület belseje igen czélszerűen berendezett, jól szellőztethető, példás tisztaságú háló, tanuló szobákból, konyhából s ebédlőből áll s az udvar felé egy széles fedél alatti folyosó fut végig, melyen a gyermekek esős időben játszhatnak, végre egy

nagy udvar és csinos kert folytonosan felfrisítik a különben is kitünő levegőt.

A magas fák, melyek ide látszanak, a Kőrös innenső és túlsó partján állanak, s az u. n. nagy fűzest alkotják, mely jelenleg a városi pénztár javára teljesítendő bizonyos bérfizetés mellett épületfa raktárakra használtatik. Az épületfákat, szálfákat, fűrészelt deszkákat, faszindelyeket oláh parasztok hozzák le tutajokon a Kőrös folyón.

Az úri utczából *) a főutczára visszatérve az egyik saroktól a legközelebbi sarokig van az *Orsolyaszűzek (köz-

*) Az úri utczán van 702. sz. a. Hügel Ottó városi polgár könyv- és nyomdájára, valamint könyvkötészeti műhelye is. E nyomdában jelenik meg a „Nagyvárad“ című ismeretterjesztő, társadalmi, kereskedelmi és gazdasági napilap, vidéki lapjainknak kétségen kívül egyik legjobbika. E nyomda ritka csinoságú termékei már két biharmegyei kiállításon az első díjjal jutalmaztattak.

nyelven fekete apácák) temploma, leány nevelő intézete és tágas kertje. E szerzetet néhai Szenczy István babolchai apát és nagyváradai kanonok hozta ide 1771. évben s néhai Szaniszló F. I. sz. püspök és Győrffy László nagy prépost tetemesen gyarapították. A szerzetház rendszeren 18—20 apácát és 6—8 laikus nővért számít, kik csaknem mindnyájan a leánynevelés nagyfontosságú mesterségében fáradoznak. A hegyes bádogtetőbe végződő egy tornyú kis templomban van a főoltáron kívül két csinos mellékoltár s egy kellemes hangú orgona. A város nőlakossága, mely nagyobbrészt ezen falak között tölté zsenge éveit, a kegyeletes ifjúkori emlékek miatt e templomocska iránt különös kegyelettel viseltetik és sűrűen látogatja. A templom bejáratától balra egy márványtábla mutatja az 1851-ik évi árviz magasságát.

A zárdával szemközt levő Nagy

Sándor utczában balkézfelől (279. sz. a.) van a távirtda hivatal, valamivel tovább a megyeháznak hátulsó része, szintén igen díszes emeletes épület, a kapu fölött a megye czimerével, itt van többek közt a telekkönyvi hivatal is.

Szintén a zárdával szemben, a fő-utczán, van az 1834-ik évi július 1-je óta fenálló biharmegyei nemzeti casino, mely emeletes bérházban lakik, majd az egész első emelet az övé, a fő-utczára van 12, a színkör (ldd alantabb) felé 6 ablakja, összesen 7 helyisége, u. m. egy nagy tanácskozási és társalgási terme 5 ablakkal és erkélylyel a fő-utczára, két nagyobb olvasó szobája, hol mindig a legújabb bel és külföldi, magyar és német (sőt 1 franczia és román) nyelven írt, különféle hír- és szaklapokat olvashatni, három játszó szobája s egy nagy tekéző terme, (a színkörfelé), melyben a könyvtár is van. Tagul kiki csak

valamely tag ajánlása alapján eszközlött titkos szavazás folytán vehető be, a tagsági díj egy évre 12 frt o. ért.

A casinoval szemben nyíló utca az apácák utcája, melyben az özv. Dik Ferenczné-féle Fröbel-rendszerű kisdudóvoda s az utca végén a Salamon-féle nevelde alapítvány tulajdonát képező tágas bérház áll.

A casino mellett van a nagyvárad szinkör, egy négyszegletű fabódé, mely fájdalom mindeddig pótolhatatlan. Legroszabb berendezésűek a páholyok, mert ezekből, bár négy ülés van mind-egyikben csak egy, legfeljebb két egyén lát a színpadra, míg ha a nézőtér ovál alakú volna, legalább e hiányon segítve lenne, azért legjobb támlásszéket használni. Már évek óta a debreczeni színtársulat játszik.

A szinkör és a főutca közötti tér a bejárásra szükséges széles út kivé-

telével árnyékos fákkal van beültetve, melyek alatt jobb kéz felől kis kioszk, hol fagyaltot, jeges és meleg kávét kaphatni, bal kéz felől pedig vendéglő van. Tovább haladva a **magyar királyhoz címzett díszes kávéházhoz érünk, mely mellett a komlókerti vendéglő s a Teleky-kávéház, a kis hídig pedig egész sora a *legszébb királyi boltoknak van, melyek bátran akár melyik főváros díszére válnának.

Ha a magyar király-féle kávéháznál befordulunk az Áldás utczába, a Kőrös partján álló nagyobb szabású, de toronytalan református egyházhoz érünk, innen a Kőrös partján, mely szintén sétahelyül szolgál, sőt ha a még fiatal fák nagyobbakká lesznek, a város egyik legszebb sétahelyévé fog válni, mindjárt a kis híd felé mehetünk (egy szűk kis síkátoron át). A mint oda érünk,

megpillantjuk a velünk szembe nyíló hosszú szt János utcát (vagy miként még most is nevezetik pokol utcát) így nevezve ama kisdéd, keresztelő szt. Jánost magában foglaló kápolnáról, mely az utca elején a kis híd mellett van, és még mai napon czímzetes prépostság emlékéül az e helyen hajdan (egész a 16. századig) létezett társas egyházra.

A Sebes Körös folyón, mely csak Olaszi és Ujváros között van szabályozva, a mennyiben részint a part kikövezése, részint az egyik helyen emelt védgát és a több helyt készített sarkantyúk a medréről való kilépést nehezítik, hirtelen esése miatt roppant sebes és rakoncátlan folyó, csaknem évenként változtatja meg széles medrének egyes részeiben folyását, mi által számtalan homok és kavicsbuczkot idéz elő, és bátran egybe lehet hasonlítani a havasi természetű Rhône folyóval Sveiczthonban. A város

területén összesen hat híd köti össze a két partot u. m. 2 vasúti híd (az egyik a keleti, a másik az alföldi pályáé), az u. n. kis-híd a város legjártabb helyén Olaszi és a kis piacz között, továbbá 2, magánemberek által épített híd, melyeken 2 kr. vámot kell fizetni az egyszeri átmenetelért, végre az u. n. nagy-híd (Katonaváros és Olaszi között). A kis és nagy hídon a falusi szekerek is fizetnek vámot.

Ha a kis hídon átmegyünk, Nagyvárad legszebb piaczára, az u. n. kispiaczra vagy szent László térre érünk, mely három templom és csupa emeletes házaktól van körülvéve és Körös-kövel kikavicsolva.

A hídtól balra levő első háznak egész első emeletét a polgári kör (Várad második kaszinója) helyiségei foglalják el, van ugyanis 2 tekéző-, 2 játék-, 1 olvasó és 1 társalgó szobája s jár sok hírlap.

Az első szürke színű csinos kis templom, az újvárosi római katolikusok plébániája, a *kedves Szt. László-templom, mely a mult században a váradi püspökök székesegyháza volt. *) Tornya a legszebb az egész városban, belseje a szűkebb sanctuarium és a szélesebb hajóból áll, mindkettő bolthajtásos és csinosan ki van festve (1864-ben restauráltatott a templom belseje), a boltozaton három nagyobb freskó, melyek (a fő oltár fölöttitől indulva ki) a szent háromságot, a boldogságos szüzet és szt. László királyt ábrázolják, két oldalt pedig különféle szentek mellképeit ábrozoló 4—4 kisebb fresko. A főoltár képe szintén szt. Lászlót ábrázolja s igen csinos. A két első mellékoltár közül a baloldali a boldogságos szűznek álló, a jobboldali

*) Lsd. a 22. lapot. Tornya később épült az 1790—1800. években.

pedig Mária Magdolna térdeplő festett szobrával van ékesítve, hátrább van még két mellékoltár, baloldalon a csinos szószék, a choronon a jó hangzású orgona. A Kőrös felé a sekrestye. A kapu fölött a következő felírás olvasható: „Honoribus Divi Regis Ladislai Dicata surrexit“, a felírás fölött öt rézsút fekvő kereszt. (X) Az egész templom köröskörül szabadon áll, csak az kár, hogy a kis-piacztól a Kőrös felé való kilátást elveszi.

A sz. László templommal átellenben levő épület kis piros fatornyával, (azelőtt püspöki residentia) most a kir. jogakadémia- és a premonstreiek főgymnáziumának szolgál helyiségül, míg az úri utcza új épület elkészül, midőn azután itt díszes emeletes városház fog épülni. A kir. jogakadémia 1788. évi június 17-én kormány rendelet útján állítottatott fel, jelenleg 3 évfolyamú, me-

Ilyeknek bevégeztével a tanulók az itteni bírói államvizsgálati bizottság előtt bírói államvizsgálatot tesznek; van egy igazgató és más 5 tanára, valamint egy könyvtárnoka, ki egyszersmind tanársegéd. Az intézeti könyvtár közel 10 ezer kötetből áll, tanulóinak száma évről évre több mint 200. Tanárai közül Balugyánszky, Faber, Gedeon, Karvasy, Kautz, Pawlovszky és mások szereztek mind maguknak mind az intézetnek jó hírnevet.

A többi két templom közül, melyek a kis piacon állanak, az egyik czifra tornyú a görög-katholikus székesegyház, a másik vele szemben álló és homlokzatával a piacra néző a görög-keletiek temploma. A piacz kétségtelenül nyerne szépségében, ha e két egymással átellenben levő templom egyszersmind egymással szemben állana, a gör. kath. templom homlokzata is tehát a piacra nézne, de

de ezt a keleti rítus nem engedi meg, mivel ennek szabályai értelmében a templomnak mindig úgy kell építve lennie, hogy az oltárnál levő papnak arcza napkelet felé fordulva legyen.

Lássuk egyenkint.

A *g ö r. k a t h. t e m p l o m, mely egyszersmind a Nagy-Váradon székelő gör. kath. püspök székesegyháza, D a r a b a n t h I g n á c z püspök által alapított 1800-ban, tíz év alatt felépült és 1812-ben ünnepélyesen felszenteltetett. Hossza 28 öl 3 láb, szélessége 6 öl, magassága 8 öl 3 láb. Négyszegletű toronyának teteje az 1836-ik évi nagy tűzvész alkalmával leégvén, egész 1870-ig közönséges négyszegletű cserépszindelylyel fedett lapos teteje volt, de ekkor az eredeti sajátszerű terv szerint újra felépítettetett, rézfedéllel ellátatott és 2356 db arannyal megaranyoztatott, mi mindössze 33,500 frtba került. A toronyban

három jó hangzású harang van, melyek Budán öntettek, a legnagyobb 36 mázsás. E templom is úgy van berendezve, mint a 49. s köv. lapokon leírt olaszii g. k. templom, csakhogy természetesen nagyobbyszerűen. Ha a magyar-utczáról belépünk, mindjárt a férfiak helyére érünk, míg a nők helyére a főbejárásnál mennek. Ha aztán arczunkat az ikonostosis felé fordítjuk, úgy jobb oldalt a püspöki mennyezetes és a kanonoki székeket látjuk, az ikonostosis előtt két oldalt chorusok, baloldalon a szószék és Krisztus koporsója, az ikonostosis mögött az oltár, attól jobbra a sekrestye, melyben az egyházi öltönyök és ékszerek is megtekintésre méltók, mi végett főt. Rednik esperes úrnál kell magát jelenteni. *)

*) A képeket a nándorfehérvári gör. kath. székesegyházi templomban levők mintájára Theodorovits Arzén festé.

A **gör. keleti román temp-
 lo m, építészeti tekintetben Ujváros leg-
 szebb temploma. Alapköve 1784-ik évi
 nov. 9-én tétetett le II. József császár itt
 mulatása alkalmával, miről három a cho-
 rus falain olvasható görög, szerb és ro-
 mán nyelven szerkesztett felirat tesz ta-
 núságot. Mondják, hogy a váradi görög
 keleti románok már számtalanszor folya-
 modtak volt a kormányhoz templomépi-
 tési engedélyért, de mindannyiszor visz-
 szautasították, míg végre a császár je-
 lenlétét használták fel régi óhajuk meg-
 valósítására. *) Román stylben igen ízlé-
 sesen van építve, karcsú tornyában négy
 harang van, melyek úgy egymással, mint

*) A szóhagyomány szerint a császár kocsijába
 dobták be a folyamodványt, mire II. József megtud-
 ván kérésüket, kérdezé őket, van-e pénzük a templom
 építésre, s midőn arra igenlőleg feleltek volna, azt
 mondá nekik, azonnal lássanak hozzá az alapköv leté-
 telére, mi az ő jelenlétében még az nap meg is történt.

a gör. kath. templom harangjaival szépen összhangzanak; a nagy harang 25 mázsányi. A templom hossza 52 lépés (mintegy 21 öl), szélessége 18 lépés, a két oldalchorusnál 24 lépés (mintegy 7 s illetőleg 9 öl), magassága vagy 9—10 öl. A mint belépünk, jövünk a nők helyére, mely korlát által a férfiak helyétől el van választva. Ez utóbbiban van mindjárt balra egy festett szekrény, melyben a gondnok a hívektől összeszedett pénz-adományokat, a viaszgyertyákat s más effélét tart; továbbá a fal mellett üveg-szekrényben Krisztus koporsója. Jobb oldalt van a püspöknek szánt mennyezetes szék, evvel szemben (baloldalon) a szószék; a templomajtóval szemben egy kétlépcsőjű emelkedett hely az evangéliom olvasására, egyházi és polgári természetű hirdetések eszközzésére, már az ikonostosis előtt mindkét oldalon egy félkörű chorus a kántorok számára. Az iko-

nostosison számos szent kép, a templom hajójának mindkét falán hat-hat aranyozott fejezetű jóniai oszlop, s egy-egy nagy fali festmény, az ikonostosison mindegyik oldalon egy-egy szintoly oszlop, a boltozaton hat-hat szép freskó kép. Az ikonostosis mögött van négy faszlopon nyugvó tető alatt az oltár s két mellékoltárféle, melyek közül a jobboldaliban elzárt fiókokban tartatnak az egyházi anyakönyvek. A hátulsó choron nincs orgona, mivel csak minden hangszerkíséret nélkül énekelnek. Végül megemlítendő még a kis-piaczra néző félig aranyozott, félig fekete golyó, mely a holdváltozásokat mutatja.

A kis piaczon álló egyéb épületek közül kiemelendők: a szt. Miklósról nevezett görög-keleti tápintézet (kis piac és kert utca sarkán), melyet néhai Zsiga Miklós, nagyváradi polgár, nevével szül. Kesperda Annával egyetértőleg

1860. évi október hó 14-én alapított, s melyben román nemzetiségű görög-keleti gymnasiumi vagy akadémiai szegény tanulók szállással, élelemmel, ruhával, ágyneművel, mosással s iskolai eszközökkel ellátnak. Az épület kapuja fölött emefölírás: Fundatia la S. Nicolau; Szt. Miklós növelde. — A földszinti boltok s az emeleti szállások az intézet javára bérbe advák.

A görög kath. püspök egyemeletes lakháza és a takarékpénztári emeletes épület *), evvel szemben pedig a fekete sas szálloda, mely a város tulajdonához tartozik.

*) A nagyvárad-i takarékpénztár az első hazai (pesti) után talán a legelső hazánkban. Évi forgalma milliókra rüg, 50 frttal befizetett részvényei jelenleg 1400 frtot érnek, évi osztaléka 120 ft. a napi biztos 8 ftot kap. E fényes eredmény mindenek előtt a ritka becsületességgel és soliditással vitt kitünő kezelésnek köszönhető.

A kis-piaczról forduljunk a Kőrös felé, s mindjárt balra, ott találjuk a róm. kath. plébánialakot, előtte a Kőrös folyóban a Feldmann-féle uszodát (lsd a 11. lapot) azután a széles Kőrös utcán mindenekelőtt egy magas négyemeletes (Dudek-féle) ház, mely igen czélszerűtlenül van építve s nagyobbára igen rövid ideig tartó bérletekben kiadatik. Valamivel lejjebb egy csinos emeletes sarokház, sarkán feszülettel; e ház az u. n. C s e s z t i v o - i n t é z e t tulajdona, melyet Csesztivo György városbeli adófizető létükre elszegényedett polgárok és pedig 6 férfi és 6 nő ellátására alapított, a ház előrésze bérbe van adva, maga az intézet pedig hátul az udvaron van.

A kis sikátorban van a D u d e k - i n t é z e t szülőházzal, melyet Dudek Dániel sajnálatra méltó megesett nőszemélyek számára alapított.

A Kőrös - utcán tovább haladva

számos jó módú tímármester házaits üzleteit, baloldalon azonfölül a helybeli német lutheránus hit-község elemi minta-iskoláját és kisdudima házáts szemléljük.

A Kőrös utczából átmeheünk a német, máskép Teleky-utczába; igen szép helyen áll itt egy tornyos rómkath. kápolna, mely hajdan temetői kápolna volt, de a város terjedtével a temető eltávolított és csak a kápolna maradt meg; három csinos oltár van benne s még most is számos alapítványi halotti mise mondatik itt. Valamivel tovább a két tornyú *református nagy templomot látjuk, igen egyszerű, hosszú oldalain 5—5 ablakkal, szép orgonával és csinos szószékkel; tornyai, melyek még csak mult évben közadakozás útján előteremtett költségből épültek, az egyház hosszú oldalait zárják be s a hosszú oldala képezi a homlokzatot, szélessége pe-

dig a hosszát, úgy hogy az épület hossza nincs arányban tornyai magasságával. A tornyok egyikén városi tűzór lakik. A templom kapuja fölött eme felírás olvasható: E szent ház alapját a helv. hitv. váradi egyház letette MDCCCXXXV. april 13., külsőleg bevégezte MDCCCLIII.

Ha most a kis-piacz felé irányozzuk lépteinket, bal kéz felől egy hosszú emeletes épület tűnik ki a többiek közül. Ez a fehér-apáczák (Paulai szt. Vinczéről nevezett szűzek) leányneveldéje; egyik oldalán pedig a róm. kath. elemi főiskola van, mely mind beelrendezése, mind jelessége, buzgó és kitűnő tanerőinél fogva ritkítja párját. Még tovább menve jobb oldalon (8. sz. a.) van Hollósy és Tichy könyvnyomdájuk *), a baloldalon a biharmegyei termény és ipar-

*) Itt nyomatik a „Bihar“ című politikai hírlap is, mely a baloldal programja mellett buzgókodik.

ban k, mely pénzüintézet rövid fenállása óta szintén már százezerekre menő forgalommal dicsekszik; valamivel tovább (már a jogakadémia tőszomszédságában) a felekezeti nélküli községi iskola.

Kiérünk ismét a kis piacra.

A Teleky-utczával átellenben van a sas utca, melyben számos új ház s ezek között már két emeletes is van. A sas utca végén (már a nagy-piacz felé) a Markovics Sámuel-féle zálogházi intézet. Ugyancsak a kis-piacra nyílnak a közép utca (a gör. kath. püspöki lak mellett) s ennek folytatása a zöldfa utca, mely utóbbi a váradi kereskedelemnek középpontja; itt legdrágább bért fizetnek a boltokért, 1000—2000 ftot. A kereskedés nagyobbrészt izraeliták kezeiben van. A sürgés-forgás itt a legsűrűbb s akár a fővárosi legjártabb utczákban láthatóval bátran összehasonlítható. Van

itt bankárüzlet is, s a franko-magyar bank egy fióküzlete.

Szintén a kis-piaczra nyílnak a nagy magyar utca és ennek folytatása, a kapuczinus utca, mely utóbbiban a kapuczinus templom és zárdája van. Ezt keresztaszeghi gróf Csáky Imre, váradi püspök, alapította 1727-ben, s miután az 1836. évi nagy tűzvész teljesen elhamvasztotta volna, Lajcsák ismét helyreállíttatta. Mint minden kapuczinus templom, ez is igen egyszerű. Vasárnaponként német prédikáció tartatik itt.

A kis-piacztól a kis híd irányában a kert utcán át érünk a fekete vizű Peczéhez, melyen túl mindjárt a balsarokházban a mérték-hitelesítő hivatal, evvel átellenben pedig az u. n. város-major, s ennek tágas udvarán a helybeli tornaegylet gyakorlati tere, valamint egy a tűzoltó-egylet gyakorlataira szolgáló ház-váz van.

Balra a mulatóhelyül szolgáló csinos *O t t ó - k e r t, vendéglővel, jobbra az utca végén Klell fürdője.

Ha innét jobbra kanyarodunk, a százados tölgyfáktól sűrűn beárnyékolt szép **R h é d e y - k e r t b e érünk, melyet néhai gróf Rhédey Lajos, bihari administrator, ajándékozott a városnak. A gyönyörű fasorok és ligetek e helyet a város legszebb mulatóhelyévé teszik, csak az kár, hogy az ötvenes évek óta, midőn egy hóhér volt az itteni vendéglő bérlője, kivel a közönség nem akarta magát szolgáltatni, kissé elhanyagoltatott, és csak az utóbbi években kezdik ismét felkarolni. Itt van a nagyváradi lövölde is, melynek bejárata fölött eme felirás: „Haladjunk a cél felé“ olvasható, továbbá fürdő intézet, egészen új vendéglő, miután a régit a Pecze áradásai lassankint egészen elpusztították, és a *R h é d e y - m a u z o l e u m, melyben az elhunyt

nak márványból faragott emléke s egy kis szobamodell, mely azt mutatja, minő volt Rhédey Lajos halálakor az ő lak-szobája. A sírbolt külső falain több kar-tácsgolyó mondja nekünk, hogy 1849-ben erre is repültek ily vészes lövegek. Az er-dei madarak víg csevegésébe belevegyül a közel levő malom zakatolása, mi a sé-tálónak itt létét valóban idyllikussá va-rácsolja át. Junius és julius hónapok-ban a lövölde udvarán tartatnak cigány-zene mellett a szép jogász-kränzchenek, juliusban pedig a ligetek visszhangoznak a muzsák fiainak hangos tanulásától, mi-vel itt szeretnek legjobban a vizsgálá-tokra elkészülni.

A Rhédey-kert bejáratánál balkéz felől elnyuló hosszú *fa sor, a váradiak-nak szintén egyik kedvencz sétahelye, s ennek végén az országúton lévő Bóné-kútja, kitünő fris vize miatt, kivált nyá-ron, sokaktól látogattatik.

Onnan visszatérve a kert-utczába jobbkéz felől szemléljük az ép most épülő gazometert.

Várad-Ujvárostól a nagy-piacz választja el Várad-Várallját és Várad-Velenczét (Katonavárost).

A nagy-piaczon áll (a kapuczinusok szomszédságában) a zsidó-zsinagóga, melyben kivált pénteken este szép éneket lehet hallani; továbbá a roppant szt. László-gőzmalom, mely egy részvénytársaságé és kitünő minőségű finom lisztet állít elő, mely — ámbár a malom csak másfél év óta működik — már is a messze külföldre szállíttatik. Itt tartatnak nagy marhavásárok is. A nagy sóház is itt van.

A Katonaváros Váradnak valóságos gyárvárosa, mert itt vannak gőzmalmai (a sz. László malmon kívül még a Dunkel-féle), eczet-, szesz- és olajgyárai és gubakallói, melyek a soha be nem fagyó

bővizű Peczének rendkívüli nagy hasznát veszik.

Az utolsó évek óta itt is — főleg a nagy piacz felé — díszes magánházak emelkednek.

Messziről látszik már egy egyszerű tetejű négyszegletű torony, mely a várban álló katonai templomé. Ez utóbbiban semmi különös. A vártér most katonai gyakorlatokra használtatik.

De forduljunk be a kolozsvári utczába, mely a sas-utca irányában mintegy ennek folytatásául tekinthető.

Balra van a zsidó kórház, kis kerttel, a bejárás fölött eme fölírás: Israelitisches Spital 1856. *(alap. 1856. by német)*

Jobbra a sűrűen látogatott Szechenyi-fürdő (l. a 11. lapon) és ismét balra az utczára rézsút álló két zsinagóga, melyek közül a nagyobbat később építék, miután t. i. a kisebb már

elégtelen volt a Jehovát imádók befogadására.

Még tovább haladva szemléljük jobb kéz felől a minden oldalról szabadon álló **g y ö n y ö r ű r ó m . k a t h . p l é b á n i a - t e m p l o m o t , mely 1858—1862 b. e. Szaniszló Ferencz váradi püspök költségén épült, és mind külső építészete, mind belső berendezése tekintetében különösen kiemelendő. *) Ha külsejét vizsgáljuk, ugy mind a négy oldalról tekintve szép összhangban lévő befejezett egésznet tüntet fel. Homlokzatát négy pillér, két bejárás és ezek között falra festett nagy feszület díszíti; a jobb és baloldalon 5—5 pillér s ezek között szép faragott kőrózsával ellátott 3—3 ablak;

*) Volt itt már 1258-ban plébánia, mely 1566-ban megszűnt, 1736-ban ismét helyreállíttatott, s a fent mondott években a régi templom lerontatván egészen új templomot nyert.

a hátulsó része pedig szintén pillérekkel van ellátva, melyek között félkörben 5 a többihez hasonló s két oldalt 2--2 kisebb ablak van s alkalmas pontról szemlélve lépcsőzetesen 3 keresztet (melyek közül a tornyon lévő a legmagasabb) láthatni egymásfölé emelkedni. A templom belseje a belépőre igen kedvező benyomást tesz. Mindössze csak három, de igen szép bronz diszítményű oltára van, a boltozatos félkörű sanctuariumban levő főoltárt a boldogságos szűz, a templom hajójában levő baloldali oltárt szt. Imre hg., a jobboldalit pedig szt. István első apostoli királyunk Bécsben készült igen csinos olajba festett képei ékesítik. A főoltártól balra van még a három üvegajtójú sekrestye, jobbra a szintén három ajtójú conservatorium (a templomi zászlók, keresztek, gyertyatartók, posztoszőnyegek stb. megőrzésére), a baloldali oltár mellett a szintén bronzdiszítményű szószék, s az

ehhez felvezető lépcső alatt alkalmazott gyóntatószék, a jobboldali oltár előtt a szintén bronzirozott keresztelő-kút. Mindkét oldalt van tíz-tíz pad, a két oszlopon nyugvó choruson erős hangzású, hasonló bronzdiszítmányú orgona. Az egész templom, mely 18 öl hosszú, 7 öl széles, igen csinosan ki van festve. Bádogfedelű tornyában 3 harang csüng, melyek közül a legnagyobb 10 mázsás.

A templomtól balra délkelet felé az ott levő szeszgyár mellett bekanyarodva, érünk a g. kel. bádogfedelű templomhoz, melyben semmi különös. Jobbra a nőegylet bölcsődéje.

A kolozsvári utcán a katolikus templommal átellenben álló tornyos épület a kath. fi- és leányiskola.

Közel a templomhoz van az annak előtte víztől ellepett tágas téren az ujonnan épült csinos községi iskola-épület,

elől 24, oldalt 4 ablakkal és bejárással, tágas tantermekkel és folyósóval, az udvaron tornászati készülékekkel.

Végül megemlítendők még a váradi temetők. Az olaszii katolikusoké van a seminarium előtt levő út mellett, szomszédságában mindjárt a reformátusok és görögöké; a fal körül előkelő családok sírboltjai, szép kőemlékek. Azonkívül a kórházi temető (lsd a 35. lapon); Ujvárosban a Rhédey-kert melletti fásor végén a nem rég megkezdett közös temető, melyben Rulikowszky Kázmér, közadakozás útján emelt síremléke a lengyel sassal; e mellett a reformátusok és görögök temetője; a gazometer mellett a katolikusok temetője; az ősi pusztán túl az u. n. régi temető; aztán a katonavárosi temető és egészen künn a zsidótemető.

C) NAGY-VÁRAD KÖRNYÉKE.

I. A Püspök- és Felix-fürdők.

Bér- és társas-kocsik iránt lsd. az 5. és 8. lapon, a fürdő és szoba árak iránt a 11. lapon. 40 percz alatt kiérhetni, gyalog másfél óra alatt, de a gyalogút nem ajánlatos. A fürdőépületben rendes orvos és levélszekrény. Jó konyha.

E kedvencz fürdő és mulatóhely N.-Váradtól délkeleti irányban fekszik hegyektől körülvelt gyönyörű völgyben.

Ha a nagy-piaczon túl vagyunk s a Peczen áthajtottunk, jobbra hagyjuk a Szt.-László-malmot, míg balra a vártemplomot látjuk, aztán csaknem folytonosan a Pecze mellett haladunk ki az u. n. bányasoron, melyen a Csillagváros utolsó házai

állanak. Balfelől egész ki a fürdőig szép szőlőhegyek emelkednek, míg jobbfelől rónaság van. Közel a városhoz fekszik a csinos kath. templommal bíró jó módú Szöllős falu, mely egész a legujabb időkig egyedül a Peczétől hajtott malmának jövedelméből képes volt egész adóját fedezni. Valamivel tovább van balra az út mellett egy sörcsarnok a „A jégpinczéhez“, mely kivált ünnep és vasárnapokon a katonaság által sűrűen látogattatik; jobbra epreskert, aztán ismét balra a r. kath. püspöki uradalomhoz tartozó sertéshizlaló és egy szilfacsoport árnyékában nepomuki szt. János képe, távolabb a wolfi erdő, melyen keresztül a keleti vasut vezet; aztán következik a fentemlített szőlősi malom s egy vörös kereszt; itt az útnak a fele van. Továbbá egy gubakalló, aztán egy a Peczétől hajtott malmal s mindjárt utána az u. n. régi malom, mely 1849-ben lőpor-gyáruul szolgált

s most ismét malom, aztán következik az út mindkét oldalán P e c z e - S z t. - M á r t o n, melynek temploma a mellette álló emeletes úri lakkal már messziről látható. E helység a prémontreieké, de az úri lakban, mely 1849-ben a honvédektől kórházzul használtatott, csak a jószágigazgató lakik, míg a plébános, ki szintén fehér pap, bent a faluban birja lakását. Azután jő balra az oláhok lakta Rontó falu, melynek határában számos vadruczára és szalonkára vadásznak. Ideérve kétfelé ágazik az út, balra a Püspök-, jobbra a Felix-fürdőbe mennek.

Forduljunk az előbbi felé.

Egy kis hídon túl balfelől a Pecze kis tóvá bővül ki, melyben már messziről feltűnik a számtalan liliumszerű fehér virág, az u. n. ** N y m p h a t h e r m a l i s (a régiek Lotos-virága) nevű ritka növény, mely csak itt és a Nilus partján Egyiptomban fordul elő. Botanikusok messziről jöt-

tek ide, de nem igen lehet az erős levelű és bő nedvű növényt megsajtolni, hogy a szárított növény-gyűjtemény közé tethessék.)*

Balra az országúton egy temetőtől körülvevett kis kápolna áll, melyről azt tartják, hogy a tatárok idejéből való; stylje mindenesetre régi korra mutat, különösen a vékony magas ablakok s az ajtó felett látható a harangnak szánt harangláb, csak egy oltár van benne. Mostani restaurációja a mult évtizedből való. A kulcs a Püspök-fürdő bérlőjénél van.

Jobbra kis dombon a szintén oláhok lakta H á j ó falu, mely maholnap hivatva

*) E növény nagy tányéralaku, fogas, uszó levelei a felszínen sötétzöldek, az alsó részen violaszínűek, s erősen kiálló levélbibékkel bírnak s a Victoria regia-ra emlékeztetnek. Fehér virágai a legalsó szirmain kékes csillámot mutatnak, nappal becsukódnak és csak az esthajnal beálltával vagy a hold halvány fényénél nyílnak meg, kellemes illatot terjesztve köröskörül.

van a fürdőhöz való közelsége miatt a váradiaknak nyaraló helyül szolgálni, kezdenek is már egyesek ott telkeket vásárolni és kényelmes lakházakat építeni.

Az országút itt már csupa édesvízi csigákkal el van lepve, melyeknek bősége még szembetűnőbbé lesz a fürdőben, hová immár megérkeztünk.

A** P ü s p ö k - f ü r d ő a váradi r. kath. püspöki uradalomé és bérbe van adva. Legujabb idő óta nagyobb gondot kezdenek reá fordítani, hogy mindinkább kényelmesebbé tétessék, mi annál kívánatosabb, mert mint szakértő orvosok állítják, forrása ép olyan, mint a csehországi karlsbadié. Szokott is nagyon látogattatni, messziről jönnek ide magukat gyógyítani, némely napokon egész karavánokat láthatni, s számtalan parasztszekér ellepi az utat és fürdői tért, míg a falusi népek megfürödtek, nyáron át pedig ritkán kapható szoba, mert az eddig ott lévő 50

vendégszoba a fokozottabb igényeknek természetesen már nem képes megfelelni.

A mint a kocsival behajtatunk, balra látjuk az emeletes fürdőépületet, előtte terebélyes platánokkal beültetett kényelmes teret, mellette balfelől földszinti vendégszobákat, jobbfelől a fürdő épület mögött van az aszfaltírozott és fedett ivócsarnok, mely egyenesen a gyógykúthoz vezet, hol a 23 R. foknyi meleg víz szüntelenül csergedez. A gyógykút mellett vannak az iszap fürdők. Görcsökben, gutaütésre való hajlamban, czuzos nyavalyákban, sebekben, emésztési és gégebajokban szenvedők nagy sikerrel használják e fürdőt. A kristálytisza, soha be nem fagyó meleg víz, mely a Peczébe folyik be, itt roppant bőségben bugyog elő a földből, és egész tóvá alakul melyen egy készen tartott csolnakon (díj nélkül) körül evezhetni. E tóban van az u. n. „Honvéd-liget“ is, egy padokkal

ellátott mesterséges igénytelen kis szigetske, melyre híd is vezet. Köröskörül kellemesen illatozó virágágyak s ezek között a berácsozott és ó szögletű karfallal körülvett forrás, mely állítólag mérhetetlen mélységű. A talaj itt már csupa homok- és csigákból áll, az utóbbiakat tarkabarka színeik miatt oláh asszonyok és gyermekek felszedik, a forrásnál megöblítik és zsinórra fűzve pár krajczárért eladogatják. A tóhoz vezető széles fasorban nyáron át gyakran díszes táncmulatságok tartatnak. A fürdőépület előtt takaros kis kápolna, melyben minden vásár és ünnepnapon mise mondatik. Egy kis erdő igen alkalmas és kényelmes sétákra szolgál a szabadban.

Ha visszatérünk odáig, hol az út kétfelé ágazott s jobbra befordulunk, egy nagy erdő mellett elhaladva a *Felix-fürdőbe jövünk, mely a prémontrei kananok rend tulajdona. Forrásvize azo-

nos a Püspök-fürdőével, de ennél sokkal vékonyabban bugyog elő, s meglehetősen épen ezen körülmény miatt a köznéptől hatásosabbnak tartatik. Épülete sokkal szerényebb, mint a Püspök-fürdőé, vendégszobája mindössze csak 36 van, melyek azonban mindig le vannak foglalva. Konyhája igen jó. Erdeje sokkal nagyobb és szebb, mint a Püspök-fürdőé, miért is sokszor a szabadban tartandó mulatságokra felkeresik. Az erre vivő országút Belényes felé vezet.

II. Új-Palota.

Váradtól kocsin egy órányira, egylovas 3, kétlovas 4 frtért.

Ezen falu N.-Váradtól nyugatra fekszik termékeny rónaságon, meglátogatása leginkább * ritka szépségű 3 tornyú r. kath. temploma miatt érdemes. Lakosai (körülbelől 600, kik nagyjából római katolikusok) utódjai ama sváb elsassiak-

nak, kiket a jelen század elején antrodocoi herczeg és palotai gf. Frimont János ide telepített. Az új nemzedék is beszéli ugyan még a sajátszerű elsassi sváb dialektust, de tud magyarul is. Általában véve igen szorgalmas nép. Az egész falu kereszt alakjában épült s így tulajdonképen csak négy széles utczája van, melyeknek középpontján áll az említett templom. Ezt szinte nevezett gróf alapította, ki Nápolyban küzdött mint osztrák katonatiszt a forradalom legyőzésére s onnan gazdag hadi zsákmánnyal terheltén jött e vidékre, hol azután kincseit nagyrészt ezen telep alapítására s a templom építésére fordítá. Az utóbbi szintén kereszt alakban van építve s három oltára egészen márványból való, ezek közül leginkább kitűnik azonban a főoltár, mely mindenféle fajtájú és színű márványból (a tabornaculum egészen carraraiból) áll. A főoltártól balra a fal mellett van egy

egy kis római mozaikasztal, melyet a gróf Pompejiből hozott magával; a sanctuariumban egy gyönyörű mozaik szőnyeg. A drága szövetű misemondó ruhák (gobelin munka) és szent edények mind néhez aranyból valók. A kereszthajó bal oldalán csüngő paduai sz. Antal képét néhai nagy-lónyai és vásáros-náményi Lónyay András özvegye, született palotai Frimont Theodora grófnő, sajátkezűleg festette. A templom alatt van a családi sírbolt oltárral. Kivánatra az egyházi gyertyával világítja. (Borravalót 30 krt. lehet neki adni fejenkint.)

III. Diószeg.

Két lovas odavisz 10 frt, egy lovas 8 frtért. Távolság 3 óra, ha reggel oda megy az ember, még az nap este vissza lehet térni. Az erre Ér-Mihályfalváig (a magyar északkeleti vasut állomásáig) vezetendő vasút még csak tervben van.

Diószeg Nagy-Váradtól északra

fekszik egészséges dombos vidéken, és gróf Zichy Ferencznek mindinkább nagyobb tért hódító kitűnő mintaborászata miatt meglátogatásra érdemes. A gróf úrnak több mint 100 holdnyi szőlő-állománya van, melyen a szokottnál későbbben és fajok szerint szüretelnek, s a termést azután a szőlőterület legmagasabb pontján álló 20 öl hosszú, 8 öl széles borházban és az ez alatt elterülő *n a g y s z e r ű p i n c z é b e n a leggondosabb kezelés alá veszik. Itt van az öszönkint drága musttal megtelő 1240 akós nagy hordó, melyet 24 darab két-két mázsás vasabroncs vesz körül s melynek fele mélyített gödörbe nyúlik alá, tetejére pedig 16 lépcsőjű létra vezet; ezenkívül vannak még 800, 700, 400 és 200 akós hordók az elődongába faragott 12 apostol képével. A szőlőben az utak mellett szőlőlugasok emelkednek oszlopokra feszített cinkezett drótokkal, mely utóbbiak egyébiránt

a karózás helyett az osztályozott egyes szőlőtáblákban alkalmazvák s a szemlélőnek festői látványt nyújtanak, mert ezen feszített három soros drótok úgy terülnek el a szőlőhajtásokra, mint őszszel az úgynevezett bikanyál a magasban álló fűszálakra. A szüretelés alkalmával a puttonyosok nem egyenesen a borházba viszik a szőlőt, hanem könnyebbség és gyorsaság okáért alkalmas kocsikra rakják a telt puttonyokat, miket a két ölnyi szélességű utakon a borház elé lovak vontatnak. Nagyobb ösztön ébresztésére a gróf ur a vinczellérek között 400 ftra menő ösztöndíjakat rendelt 4, 3, 2, 1—1 darab aranyokban és ezüstforintosokban, mely ösztöndíjak kiosztása a legnagyobb ünnepélyességgel történik. A vinczellérek feletti felügyeletet külföldről hozott nyolcz szakértő pinczekezelő viszi, kik meghatározott évi fizetést és szabad szálást kapnak. Azonkívül nagyobbára a

gróf úr áldozatkészségéből tartatik fenn az itt nem rég felállított vinczellérképezde, melynek növendékei egyenruhában járnak. *)

Figyelemreméltó még a városban lévő *borkezelési helyiség s az ujonnan épített nagy pincze, mely a kastély alatti pinczét egy nagyobbyszerű kettős pinczével köti össze, úgy hogy abban legalább 15,000 akó borkészlet elhelyezhető. A borkezelési helyiség eleje egy svájci stylben készült nyitott teraszt alkot, melynek közép felső részén

*) Télen : szürke posztóból készült rövid blouse, magyar csizmába húzott bőszárú posztónadrág, ily szövetű sapka, ezüstrojttal ellátott nyakkendő, a blouse behajtott gallérján két oldalt ezüstözött szőlőlevéllel, a sapka elő részén pedig É. D. V. K. (érdiószegi vinczellér-képezde) betűkkel. Nyáron : zöldszínű zwillichblouse, hason szövetű és szabású bő nadrág, s árvalányhajjal díszített magyar kalap, a fentebbi jelvényekkel ellátva.

szőlőfürtök között, fején venyige koszorúzottan egy hordó tetején ül Bacchus, a bor istene, látható jó kedvvel intve a bemenetelre. Beljebb haladva a pincze ajtó felett „Isten hozott“ szavak üdvözlik a látogatót, s „Isten veled“ a távozót. A terraszon egészen kifestve s oszlopai vad szőlővel befutva. Az előtér parkká van idomítva s nagy részben fenyőfa csoportokkal beültetve. A belső folyósón van még a borhevítő (Passerriseus), a külső folyósón a seprű-tisztító, a lehúzó, üveg-töltögető, dugaszoló s egyéb az üzlethez szükséges gépezet. A hordók tojásdad alakúak, s mint ilyenek czélszerűeknek bizonyultak. A szükséges dongákat az uradalomhoz tartozó ábrányi erdő szolgáltatja. Az eddigi befektetések is a most még csak kezdetleges üzletbe már meghaladják a 120,000 frtot. De van is már kivitel a világ minden tája felé. A gróf úr ugyanis összeköttetésben áll a

Chalons sur Marneban lévő maison-Jaqueson czége alatt alakult részvénytársasággal, melynek 100,000 frankkal maga is részvényese, és az érmelléki borokat saját vignettje alatt küldi mindenfelé. Így p. 1871-ben a chinai császár számára, megrendelésre 200 üveg finom aszúbor expediáltatott a diószegi uradalmi pinczéből. Igen sokat tesz az érmelléki borok hírének emelésére a pesti „Lápossy és Lobmayer“ jó nevű czég. Még nagyobb lendületet fog pedig a borkivitel venni a fumei vasút megnyiltával.

IV. Kirándulás a keleti vasúton Csucsáig és a fekete erdőbe.

A ki csak Csucsáig akar menni, a gyönyörű Kőrös-völgy megszemlélése végett, annak a vasutat ajánljuk, mert ha a reggeli kolozsvári vonattal (ld a 9. lapon) elindul, Csucsán kényelmesen megebédelhet és még ugyanazon napon a Kolozsvár felől jövő legközelebbi vonattal visszaérkezhetik. A ki csak a fekete erdőt

kívánja meglátogatni, annak az Élesdig használandó vasút helyébe inkább 2 lovas bérkocsit ajánlunk (egy-egy napra 8 frt), mely ha harmadmagával megy, nem sokkal drágább a vasútnál, s az ember mind Élesdre, mind a Fekete erdőbe időhöz nem kötve és kényelmesen mehet, míg amúgy csak a lehető legrosszabb úton, létrás kocsin, mely nem is mindig kapható, érkezik Élesdre, hol bérkocsit hiába keres. Kedvező vízállás mellett lefelé a (nem egészen veszélytelen) tutajozás fölötte kellemes élvezetet nyújt, de ez csak oláhul értő tolmácscsal tanácsos.

A Körös-völgy hazánk legszebb, de legkevésbé ismert tájainak egyike. A nem rég megnyílt magyar keleti vasút (valóságos semmeringi pálya miniatúr kiadásban) azonban alkalmasint külföldi turistákat is fog nagyobb számban ide csalni. Mindenesetre érdemes egy-két napot e vidék meglátogatására szentelni.

A vonat alig hogy a pályaudvarból kirobogott a szép fekvésű kálvária hegy alá ér, aztán a Körös-hídon átröpülvén mintegy $\frac{3}{4}$ óra alatt M.-Telegdre ér-

kezik, mely azonban csak nem szintoly messzire fekszik az állomástól, mint a mennyi idő kellett vasúton idáig. Van itt csinos kath. templom, g. kel. templom, zsinagóga, városháza, vendéglő (szobákkal), kasino, gróf Haller Sándor szép kastélya és posta; jó szántóföld és kitűnő bort termő szőlőhegyek.

Következik É l e s d, hol kir. járásbírótság, posta, csinos városháza, kórház, kath., ref. és zsidótemplom, s úri kastély van; azután R é v, hol kitűnő agyagföld és terméskő van, melyet most vasúton a váradi építésekre is hoznak. Utasok tanúsága szerint idáig a vidék feltűnően hasonlít a Baden nagyhercezség hosszában végig futó vasút mellett elterülő vidékhez; valamint ott a Rajna folyammon túl kéklő Vosgesek s az innenső részen elterülő Schwarzwald szegik be a láthatárt, úgy itt is jobbról-balról emelkednek a hegyek, melyek között a Rajna

folyamánál ugyan jóval kisebbnek látszó, de néha annál zabolátlanabbul garázdálkodó Kőrös hömpölygeti kristálytisza habocskáit. A mint a vonat a sziklákba fúrt alagútakba robog, sivítő füttyeire ép oly sivítő visszhang felel, úgy hogy az ember azt hinné, miszerint közel valahol még egy másik vasút van. Balra szemléljük az u. n. *t ü n d é r v á r romjait, melynek lábait azelőtt a Kőrös mosta, jelenleg azonban a szárazon áll, mivel a vasúti töltés e helyütt a Kőröst medréből kiszorítja. Jobbra B r á t k a állomás közelében egy *r e g é n y e s v í z e s é s, minő egyébiránt még több helyt van, aztán a veres sziklák s a zöld erdő koszorúzta hegyek e vidéket valóban festőivé teszik. Következik F e k e t e t ó egy hegyen-völgyön szétszórt oláhfalú, az utolsó Magyarországon, aztán a K i r á l y h á g ó szorosán át a már Erdély-

ben fekvő Csucsára érünk. *) Itt már köröskörül meredek hegyek magaslanak, a völgyben a Kőrös zúg, mely azonkívül mindúntalan változtatja medrét. A nép itt nagyon szegény, a nádfelelű faviskók messze állnak egymástól és a hozzájuk tartozó kukoriczással sövénynyel körülkerítvék; bejárás helyett van egy-egy 2 birtokban czölöpökre erősített pad, melyre ráhágni és túlnan leugorni kell. A templomok is fából valók és külső falaik csodásnál csodásabb képekkel bemázolvák; épen a csucsai már hegy-csúcson álló templomról fogalmat szerezhetni valamennyiről.

Ha a fekete erdőbe akarunk, Élesdig vissza kell mennünk, mely fáj-

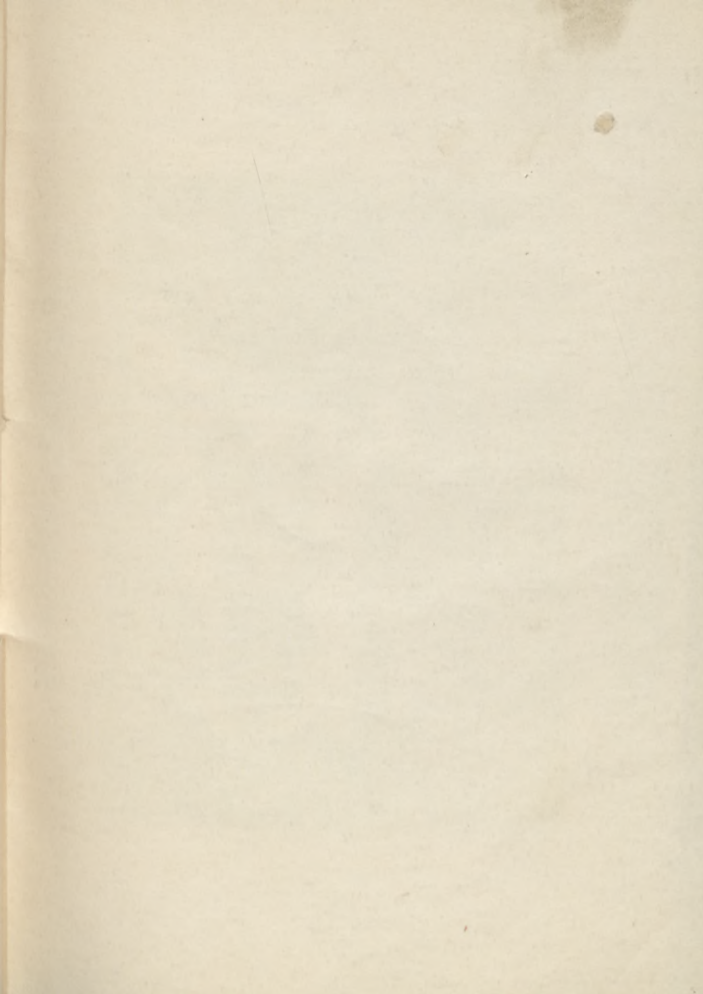
*) A vasútnál vendéglő, de ennél jobb a helységben az országút mellett lévő, hol szükség esetére néhány tiszta vendégszoba, egészen fából, miként a svájczí havasokban, áll rendelkezésére.

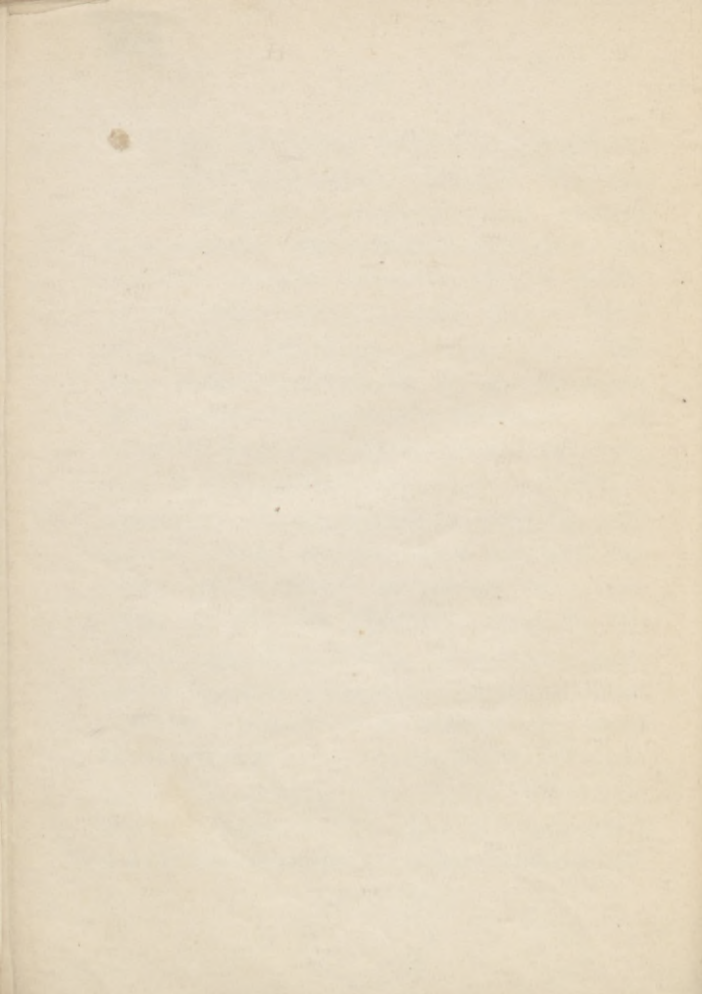
dalom egy órányira fekszik a vasúti állomástól és még becsületes út sem vezet oda, mert a vasúti társaság mindeddig nem gondoskodott útról. Ha parasztkocsit talál ott az ember, habozás nélkül le kell azt foglalni, mert azok sem igen mutatják magokat ott máskép, mint ha megrendeltettek. (Élesdig 1 ft 50 kr., ugyanannyi vissza is.) Keresztül kell menni két falún, a Kőrösön (de nincs ott híd) és egy még mélyebb forrásvízen, melyről azt mondják, hogy soha sem fagy be. Az országútra kiérve már jó út van.

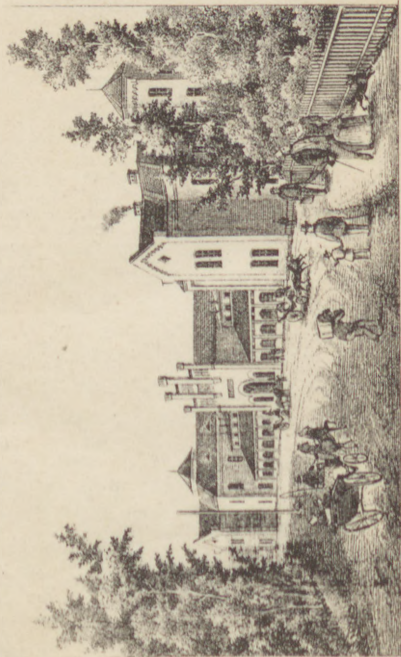
A **Fekete erdő egy 3—4 ezer lábnyi meredek hegyektől körülvelt mély völgyben fekszik, hová csak egy szoroson át juthatni, kocsin 3 óra alatt. Lassan-lassan emelkedik a kacsaringós szekérút, melyet a mult évtizedben Liebig, bécsi vállalkozó, tetemes költséggel készítettet. Balra a meredek, helylyel közel csillapa-lától fénylő sziklák, jobbra mély árok,

melyben egy csörgedező itt-ott regényes vizesést alkotó patak folydogál. Az árok annál mélyebb és sötétebb lesz, mennél magasabbra emelkedünk, az árkon túl azonban szintén százados tölgy-, bikk- és fenyőfaerdőkkel benőtt magas hegy emelkedik, úgy hogy az egész út beillik egy svájci-szorosnak is. A legmagasabb ponton áll egy ház, melyben néha frissítőt kaphatni. Innen jobbra elágazik egy út a sólyomkői várromhoz és Szilágy-Somlyóra. Aztán csendes, szintén kacskaringós lejtőn, melyen sehol sem kell kéreket kötni, lefelé haladunk, míg egy egészen eltakart telephez, a fekete erdei üveghutához, érünk. A pataktól mozgatót zúzda, s a köszörülő terem, továbbá a kohó, a raktár és a vésőműhely mind igen érdekesek. A vendéglőben, hol egyszersmind néhány igen tiszta és kényelmes vendégszoba van, igen jól lehet enni s magát a visszautazásra eléggé restaurálni.

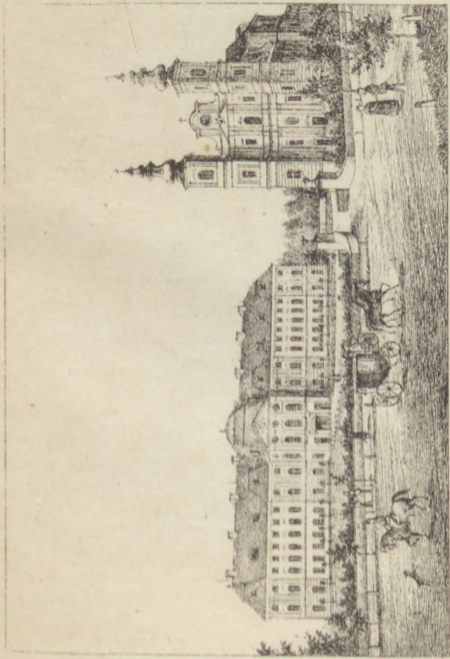

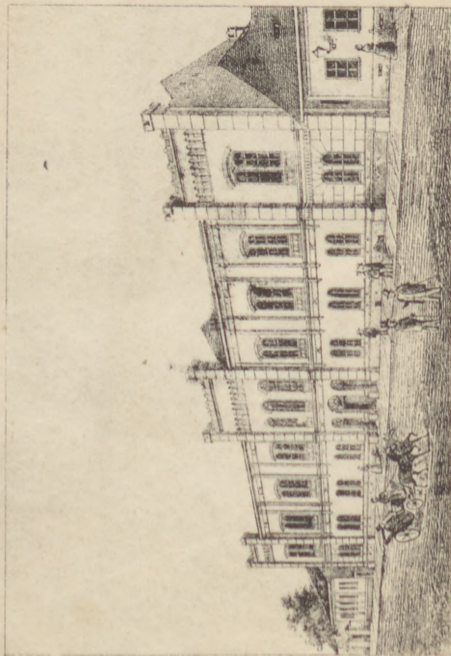
Kősponti indóház, — Central-Bahnhof.

Püspöki rezidencia és székes-egyház.
Bischöfliche Residenz und Dom.

1870

No.	Name	Rank	Company	Regiment	Service
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50

Sz. József nevelde. — Erziehungs-Institut Josefinum.

Megyeház. — Comitats-Gebäude.

W. C. C. — Contine-Gemede

HÜGEL OTTÓ

Óró-Váradon, Olaszi, főutcza, 14. sz. (Karaguj-ház)

ajánlja a t. közönség becses figyelmébe

Könyv-, mű- és hangjegyekereskedését

ol is a nemzeti és hazánkat közelebbről érdeklő irodalom

különös előszeretettel és figyelemmel

van képviselve.

Könyv- és könyomdája,

mely a „biharm. gazdasági egyesület“ 1870-iki kiállítása
alkalmával az

első aranydíjat

az 1871-iki kiállítás alkalmával pedig az

elsőrendű ezüst érmet

nyert, mindennemű

nyomtatványok gyors és izlésteljes

kiállítását

jutányos áron felvállal.

Üzlethelyiség:

Olaszi, uri-utcza, 702/5. számú saját házban.

Becsés megrendelések ott ép úgy mint könyv-
kereskedésében, Olaszi, főutcza, 14. sz. a.
Karaguj ur házában átvétetnek.

HÜGEL OTTÓ

nagyváradai könyvkereskedő kiadványai:

Podhraczký F. és Mocsáry Sándor <i>Természetrajzi személyvények nagy 8-adrét</i>	1.4
Dr. Pollák László <i>Javaslat a kéjkedés szabályozására 8-adrét</i>	— 40
Dr. Pollák László <i>A bőrbetegségekről</i>	— 30
—————	
Dr. Bozóky Alajos <i>A jogi személyekről kis 8-adrét</i>	— 7
— — <i>A nagyváradai kir. jogakademiának vázlatos történelme 16°</i>	— 4
Dr. Sipos Árpád <i>Magyar bányajog</i>	3.
Lenner Nándor <i>A német mondattan vázlata</i>	— 7
Illemtan a tanuló ifjuság számára	
Károly Gy. Hugo <i>Hinterkölcsei beszédek</i>	
Várszély Armin <i>Imakönyv a tanuló ifjuság számára</i>	— 4
—————	
Michel Berend <i>költeményei, fordította Rádl Ödön 12-ét</i>	1.
Rádl Ödön <i>Levelek egy német faluból 12-rét</i>	1.
— — <i>Szomorú történetek 12-edrét</i>	1.
— — <i>Jean Paul 8-adrét</i>	1.5
— — <i>Egy tél Olaszországban 12-ét</i>	— 3
Deezky Károly <i>hátrahagyott költeményei 12-rét</i>	1.
Báttaszéki Lajos <i>Fővárosi Genreképek 8-adrét</i>	1.
Szerdahelyi Adolf <i>Egy magyar franc-tireur szív-története 8-adrét</i>	1.
Gedanken eines Civilisten <i>kleine Knüttelverse aus der grossen Knüttelzeit 1870—1871, poroszellenes költemények egy ismert nevű német költőtől, díszes kiállítás 16-rét</i>	1.
Grosswardein und seine Umgebung. <i>Fremdenführer mit 8 lithogr. Abbildungen 16°</i>	— 60